

Lunds universitet

Historiska institutionen

HIS KO1

Seminarieledare: Eva Helen Ulvros

Handledare: Lars Edgren

Uppsattsseminarium: 2016-05-31, kl. 13:15, rum A127

Även barn behövdes

En studie av hushållsekonomin i det tidiga 1830-talets Storbritannien utifrån
dåtida parlaments utredningar.

Johan Ericsson

Innehållsförteckning

1.0 Inledning	1
1.1 Syfte samt frågeställning	2
<i>1.1.1 Frågeställning:</i>	3
1.2 Källmaterial och avgränsning	3
1.3 Teoretiskt ramverk och tidigare forskning	5
<i>1.3.1 Familjeekonomiska perspektivet</i>	5
1.3.1.1 Hushållens anpassningsförmåga	6
1.3.1.2 Kritiska livssituationer och ömsesidiga fördelarna	7
1.3.1.3 Lönerna och familjerollerna	8
1.3.1.4 Teoretiskt ramverk	8
<i>1.3.2 Konflikt, koncensus och förbättring</i>	10
<i>1.3.3 Barnarbete</i>	12
<i>1.3.4 Kvinnor på fabrik</i>	13
1.4 Arbetsfrågor	13
1.5 Metod och disposition	14
2.0 Historisk bakgrund	16
2.1 Den framväxande industrin och arbetsplatsen	16
2.2 Utredningar och kommissioner	17
3.0 Den problematiska hushållsekonomin – en analys	19
3.1 Familjens storlek	19
3.2 Familjestruktur	21
3.2.1 Hushåll utan föräldrar	21
3.2.2 Utvidgade hushåll	22
3.3 Familjeförsörjaren	24
3.3.1 Lönerna och familjerollerna	25
3.3.3 Anställning	28
3.4 Sysselsättning, ekonomiska aktivitet och anpassning av hushållet	30
3.4.3 Familjerollerna och lönesänkning	32
3.4.5 Sysselsättning utanför fabrik	34
3.4.6 Arbetsgivare och arbetskamrater	35
4.0 Sammanfattande resultat	38
4.1 Slutdiskussion	38
5.0 Käll- och litteraturförteckning	41
5.1 Tryckta källor	41
5.2 Litteratur	41
5.3 Internet	42
6.0 Bilaga	43

1.0 Inledning

The smaller children of course pay over to their mothers their week's wage, but the parents appear to have devised a scheme by which the children delude themselves with the idea that the produce of their hours of extra labour are more peculiarly their own. ¹

Under 1800-talet var det vanligt förekommande att flera olika familjemedlemmar arbetade på en och samma arbetsplats. I de tidiga brittiska fabrikerna var barnarbete inget ovanligt. När samhällen i olika tider genomgått eller genomgår en industrialisering så har det flera olika effekter. Den påverkan som en samhällsförändring av det här slaget kan tänkas få för familjen är vad den här undersökningen är tänkt att behandla med ett nedslag i 1830-talets Storbritannien. Uppsatsen bygger på det brittiska parlaments utredningar från år 1833. Intressant är de olika kombinationer av hushållsförsörjare som fanns, kvinnor och barn bidrog till försörjningen (som belyses av citatet ovan) mycket beroende av den utbredda fattigdomen. Arbetsplatsen var ofta en farlig plats, speciellt för barn. Avsikten med rapporterna från 1833 var att införskaffa underlag för en mer human lagstiftning angående barns arbetsförhållanden. Men än idag utför barn farliga arbetsuppgifter; den icke-statliga organisationen *Human Right Watch* bedömer att det idag finns ca 100 miljoner barn i världen som utför mer eller mindre farliga arbetsuppgifter inom bland annat gruvindustri och jordbruk. ²

Den här undersökningen utgår från den del av världen som industrialiserats först, de brittiska öarna. Med urbanisering och fabriksarbete utmanas de äldre uppfattningar om arbetsfördelningen inom familjen. Intentionen med uppsatsen är att ge en bild av hur de ekonomiska familjeförhållandena såg ut när agrarsamhället övergick till ett industrisamhälle, genom att studera människorna som levde under den här processen och hur de upplevde sin situation. Hur smidigt övergången mot ett industrisamhälle gick går inte att få fram genom ett nedslag, men det kan ge en ögonblicksbild av hur de ekonomiska familjeförhållandena såg ut. Det tidiga 1800-talet var en tid då olika idéer och nya typer av organisationer växte fram. Fattigdomen var utbredd och det var ofta ett svårt livspussel för stora delar av befolkningen att få mat på bordet. Familjernas struktur var inte alltid given och flera olika generationer kunde behöva samarbeta för att hushållsekonomin skulle gå ihop sig. Problematiskt kan det antas att

¹ British Parliament Paper (P.P.) 1833 (340) Vol. XX, C1, s.6.

² Human Rights Watch, *Child Labor*, 2016, <https://www.hrw.org/topic/childrens-rights/child-labor>.

det blev med individer som inte kunde försörja sig själva och vem som då skulle ta ansvar. Något socialt skyddsnet i dagens mening fanns inte att tillgå.

1.1 Syfte samt frågeställning

Syftet med undersökningen är att få en inblick utifrån materialet i de ekonomiska familjeförhållandena som rådde under den tidiga delen av industrialiseringen. Genom att göra ett *ögonblicksnedslag* i 1830-talets Storbritannien är förhoppningen att få en insikt hur de ekonomiska relationen mellan medlemmarna i arbetarfamiljer kunde se. Det är ur ett *familjeekonomiskt* strukturellt perspektiv som det är tänkt att möjliggöra en förståelse för hur vardagslivet kunde se ut. Hur barn passade in i arbetslivet, trots att föräldrarna var friska och förmögna att arbeta diskuterades redan under första halva av 1800-talet.³ Spår av olika uppfattningar kan belysas utifrån mötet mellan arbetare och den styrande eliten som det bevarats i de brittiska parlamentets utredningar. Fokus för undersökningen kommer dock att ligga på den (fattiga) arbetande klassens situation och uppfattningar, de som arbetade på de olika industrianläggningarna. Det är dessa människors ekonomiska förhållanden och försörjningskrav på olika individer som är ambitionen att utläsa ur materialet.

De geografiska olikheterna kommer att beröras, genom att undersöka material från ett mer urbaniserat område och jämföra det med källmaterialet från ett mindre urbaniserat område. Den regionala variationen vid den här tiden var stor, exempelvis när det gäller födointag (dieten kunde styras av lokala faktorer).⁴ Så vem som gick till fabriken och om det kunde skilja sig mellan stad och landsbygd är något som kommer att beröras i kombination med den understående frågeställningen angående vilka individer som bidrog med inkomst.

Den första delen av frågeställningen är att ge en mer direkt inblick i hur själva hushållet var sammansatt. Vilka ingick i familjen och hur bidrog de till familjeförsörjningen? Den andra frågan är tänkt att rikta blicken mot de ekonomiska relationer som fanns mellan hushållet och omvärlden genom de olika individerna i hushållet. Frågeställningen kommer att ligga till grund för hur analysen kommer att struktureras. För att få en bredare bild av de ekonomiska relationerna är det inte enbart nödvändigt att se vilka som arbetade på fabriken utan också hur förhållandet till arbetsplatsen såg ut. Jag kommer även i den mån det är möjligt att försöka se hur olika typer av förändringar i hushållens sammansättning har ägt rum som har inverkat på familjens ekonomiska situation. De olika rollerna som intas av de olika familjemedlemmarna

³ Mary Poovey, *Making a Social Body. British Cultural Formation 1830-1864*, Chicago 1995, s. 61-65.

⁴ John Rule, *The Labouring Classes In Early Industrial England 1750-1850*, Harlow (Essex) 1986, s. 46.

är också tänkt att belysas, så som exempelvis vem som passar barnen eller tar hand om den inbringade inkomsten.

1.1.1 Frågeställning:

- i. Hur såg de ekonomiska förhållandena ut i de brittiska arbetarhemmen under den tidiga industriella perioden? Vem i familjen bidrar med inkomst till hushållet?
- ii. Avspeglas de ekonomiska förhållanden samt arbetsfördelningen mellan de olika medlemmarna i familjen i de ekonomiska relationerna med omvärlden, i kontakten till skola, släkt, arbetsgivare och andra fabriksanställda?

1.2 Källmaterial och avgränsning

Den tidiga industrialismen i Storbritannien har undersökts med flera olika periodiseringar, exempelvis Edward Palmer Thompson med fokus på tiden mellan åren 1790-1840. Den här studien kommer att försöka ge en ögonblicksbild utav det tidiga 1830-talet. I direkt anslutning till den tid där E.P. Thompson och Neil Joseph Smelser valt att placera sina inflytelserika studier av den tidiga industrialismen.⁵ Den här undersökningen kommer dock att ha en geografisk angreppspunkt mer liknande den hos Per Bolin-Hort genom att den inkluderar material från Skottland.⁶

Utgångspunkten för undersökningen är utredningar gjorda på beställning av det brittiska parlamentet. *Reports from Commissioners volym XX* från 1833 finns i *House of Commons Parliamentary Papers* och är en rapport angående barns anställningar i fabriker. Denna utredning av situationen på arbetsplatserna var avgörande för senare lagstiftning. Utredningarna är uppdelad i tre huvudsakliga delar, där den första är en sammanfattning av undersökningsresultatet. Den andra delen är en kortare redovisning av den medicinska delen av granskningen. Som avslutande del kommer en stor mängd intervjuer som låg till grund för hela projektet. Den avslutande delen av texten är ytterligare uppdelad i fem avsnitt, fyra studier av distriktkommissionärer samt en av den centrala styrelsen.

Vad som är så speciellt med de här utredningarna är att de är unika i världen för den här tiden, totalt rör det sig om cirka 1100 sidor material. Valet har underlättats av att *House of Commons Parliamentary Papers* från åren 1801 till 1900 finns att tillgå på mikrofilm på juridiska fakultetens bibliotek i Lund. Tillgången på material från den här tiden har varit avgörande.

⁵ E.P. Thompson, *The making of the English working class*, London 1963, s.12f och N.J. Smelser, *Social Change in the Industrial Revolution. An Application of Theory to the British Cotton Industry*, Chicago 1959, s. 4.

⁶ Per Bolin-Hort, *Work, Family and the State. Child Labour and the Organization of Production in the British Cotton Industry, 1780-1920*, Lund 1989, s. 28-33.

Engelskan i texterna är relativt lättläst, genom att de är i tryckt form. Vissa begrepp kan givetvis ha skiftat betydelse i varierande utsträckning. Dock så kommer här den redan rikliga forskningen på ämnet in, där redan en stor del av begreppen har diskuterats samt framförallt klargjorts.

För att avgränsa studien har jag valt material från enbart två distriktkommissionärer. Det är intervjuer gjorda av John Stuart och John Elliot Drinkwater som undersökningen bygger på. Stuart har undersökt det område som i texterna benämns "northern district", vilket innebär huvudsakligen Skottland (när han reste från Edinburgh längs kusten genom mindre samhällen till Aberdeen). Drinkwater har i sin del besökt området "north-eastern district" som kan beskrivas som nordöstra England (i städer som Leeds och Nottingham). Utav de hundratala sidor från de två kommissionärerna som gått igenom har ett antal fall valts ut eftersom de innehåller information som gör det möjligt att besvara frågeställningarna.

Utredningarna innehåller flera olika intervjuer med de anställda inom olika industrier. Kommissionärerna verkar helt enkelt ha gått till en industrianläggning åt gången och samtalat med alla som de träffade på platsen. Dock så intervjuade kommissionärerna inte samtliga individer på varje enskild industrianläggning. Men eftersom det finns stor variation i de individer som kom till tals i utredningarna så bedöms det inte som något problem för undersökningen. Både unga och gamla samt kvinnor och män utfrågades. Utredningarna är uppdelade efter arbetsplats och kommissionärerna utgick från någorlunda standardiserade frågor. Intressant är att det även finns direkta citat av de intervjuade i utredningarna, citat som dock är utvalda av rapportförfattarna. Totalt har 308 olika intervjuer som gjorts av distriktkommissionärer undersökts för studien. Dock bör det påpekas att en intervju kan vara allt från ett par meningar till tre till fyra sidor långa och att män generellt ges mer utrymme. Att få en helhetsbild av alla typer av arbetarhushåll utifrån materialet är nog omöjligt. Ett komplement till studien för att ge ytterligare insikt är dokumentsamlingen *Human Documents of the Industrial Revolution in Britain* (1966) av E. Royston Pikes.

Källkritiskt bedöms det här materialet generellt som tillförlitligt. Berättelserna i parlamentspapperna är autentiska, men man bör vara försiktig med de uppgifter i vittnesberättelserna som går emot varandra. Exempelvis så finns det en tendens att vissa forskare har gått på de överordnades vittnesmål som mer tillförlitliga.⁷ Vilka som blev intervjuade är också av intresse, Thompson pekar på att vissa industrier blev "whitewashed and

⁷ Thompson, 1963, s. 336-340.

cleansed, and under-age children removed from sight, before their[kommissionärernas] visits".⁸ Kritik har också framförts av ekonomhistorikern Joyce Burnette mot materialet från det tidiga 1800-talet genom att det skulle vara ideologiskt färgat av de män som samlade in det och därför bör man vara försiktig när statistik görs på det idag.⁹ Dock så bör här nämnas att Drinkwater verkar ha varit medveten om det som Thompson beskriver och "haffade" ibland arbetare utanför fabrikerna och målet för undersökningen är inte att direkt recensera allt material i rapporterna utan ta fram det som berör de familjeekonomiska aspekterna.¹⁰ Det är vad den brittiska statsmaktens kommissionärer hörde och valde att anteckna som finns i utredningsmaterialet.¹¹

1.3 Teoretiskt ramverk och tidigare forskning

Det teoretiska ramverket för den här undersökningen kommer att grunda sig i en forskningsdebatt om det tidiga 1800-talets familjeekonomiska situation. Med avstamp i Michael Andersons familjeekonomiska perspektiv kommer grunden för det teoretiska ramverket att byggas. Som komplement kommer Jane Humphries mer detaljerade teoretiserande angående barnarbete att användas. Även andra forskare som presenteras kommer att användas i analysen av materialet. Inflytelserik för forskningen för den här perioden har historikern E.P. Thompson och sociologen N.J. Smelser varit, än idag syns spåren av de två olika tankemönstren som dessa två stod för.¹² Debatten har till stor del kretsat om hur man ska förstå olika processer som arbetarrörelsens framväxt och om det blev någon skillnad i familjens betydelse under perioden.

1.3.1 Familjeekonomiska perspektivet

Sociologen Andersons banbrytande studie om hushållen i staden Preston år 1851 har sedan den kom haft en betydande teoretiskt ställning inom familjehistorien, men även som referensverk.¹³ Detta gör Andersons studie relevant även för den här undersökningen, trots att den huvudsakligen bygger på material från något senare tid. Resultatet finns i Andersons bok *Family structure in nineteenth century Lancashire* där han gör ett nedslag i familjestrukturen under industrialiseringen i Storbritannien. Studien är av tvärvetenskaplig karaktär och fokuserar på ett område i nordvästra England med stora städer. Relationen mellan industrialiseringen i regionen och familjebanden är grunden för hans studie. De potentiella spänningarna i skuggan

⁸ Thompson, 1963, s. 337f.

⁹ Joyce Burnette, *Gender, Work and Wages in Industrial Revolution Britain*, Cambridge, 2008, s. 18. Även Humphries (2010, s. 85-57) noterar att mäns löner är mer väldokumenterade.

¹⁰ Jfr. British P.P. 1833 (356) Vol. XX, C1, s. 22. Bevis tagna av John Elliot Drinkwater under rubriken "Conversation with other Workpeople in Brewin's Factory (not on Oath)". Finns relativt ofta förekommande i dokumenten rubriken "Conversation with".

¹¹ Thompson, 1963, s. 337-339.

¹² Jane Humphries, *Childhood and Child Labour in the British Industrial Revolution*, Cambridge, 2010, s.40-43.

¹³ Humphries, 2010, s. 51f.

av de sociala förändringarna som kan uppstå mellan de olika maktcentren inom familj och industri är grunden för hans analys.¹⁴

För Anderson är det *familjeekonomiska perspektivet* utmärkande genom att visa ”concern with social processes which underlie family structure”.¹⁵ Dock framhåller Anderson att det här perspektivet inte har varit lika framgångsrikt på att fånga upp olika attityder hos de olika familjemedlemmarna. Hur familjerna kan vara strategiska i sina anställningar för att utnyttja resurserna och hur starka relationsbanden kan vara är centralt för teorin. Lönearbete har av tidigare forskning setts som en orsak till nedbrytningen av hushållsekonomin. Men för Anderson så klarar hushållen av den förändringen och kommer att utnyttja relationerna på nya sätt.¹⁶ Om släktskapsbanden blev starkare eller svagare i det urban-industriella samhället jämfört med det tidigare har debatterats i sociologin samt i historievetenskapen. Anderson framhåller hur olika individers agerande kan förklaras utifrån släktskapsstrukturer även under industrialiseringen, vilket tyder på familjens vikt för personen. På landsbygden kunde släktbanden vara viktiga speciellt för en individs ekonomiska möjligheter (exempelvis ärva gården). Intressant är att under undersökningsperioden sker en utveckling mot alternativa definitioner av familjeroller, som ger möjlighet för hushållen att överleva.¹⁷

Släktskap och familj utgår från en biologisk relation, men de här biologiska relationerna behöver inte vara grunden för en social relation resonerar Anderson. Utifrån ett heuristiskt perspektiv utvecklar Anderson sitt teoretiska perspektiv, med ett grundläggande fokus beträffande familjerelationen på den strukturella och ”fenomenets” nivå. Å ena sidan undersöker han strukturella element, som hur avsaknaden av en släkting påverkar en aktörs levnadsvillkor i olika delar av personens livscykel och å andra sidan försöker han visa aktörers personliga uppfattning och vikten av släkterelationerna. Här bör dock påpekas att Andersons lyfter fram andra tänkbara relationer för arbetarklassen, som grannar, beroende på vad som är den mest optimala relationen för individen.¹⁸

1.3.1.1 Hushållens anpassningsförmåga

Smelser har argumenterat för att det var på 1830-talet som ett uppluckrande av familjeanställningssystemet skedde när förmän fick andras barn under sin kontroll. Anderson

¹⁴ Michael Anderson, *Family structure in nineteenth century Lancashire*, Cambridge 1971, s. 5ff, 32ff.

¹⁵ Michael Anderson, *Approaches to the history of the Western Family 1500-1914*, London and Basingstoke, 1980, s. 65f.

¹⁶ Anderson, 1980, s. 65f, 83.

¹⁷ Anderson, 1971, s. 1f, 6f, 22, 79, 88f, 111.

¹⁸ Anderson, 1971, s. 5-9.

har dock invänt att en vävare själv aldrig hade tillräckligt många barn under hela sin livstid för bli självförsörjande. Dock så gick barnen i hushållet till fabrikerna, men kanske inte alltid för att arbeta under sin fader. Så ur det familjeekonomiska perspektivet blir det mer intressant att belysa antalet familjemedlemmar som arbetar än nödvändigtvis de som arbetar gemensamt. John Rule för fram argumentet att det alltid var nödvändigt för arbetarklassens barn att arbeta under den här perioden och val av plats är underordnad.¹⁹

Historikern Bolin-Hort argumenterar för att barnarbete bör ses i kontexten av både familj och arbete, eftersom han ifrågasätter de starka familjeanställningsmönster som Smelser hävdar fanns. Bolin-Hort bygger den här kritiken på att Michael Anderson enbart har hittat familjeanställningsmönstret i väldigt liten skala. Ifall det inte fanns någon större nedgång i familjeanställningsmönstret så var det enligt Bolin-Hort troligare med olika ”subcontract” som formade en länk mellan familj och arbete. Dock så bör det även påpekas att fabriksarbetare hade möjligheten att anställa alla barn från arbetarklassen som assistenter, inte bara de från den egna familjen.²⁰

1.3.1.2 Kritiska livssituationer och ömsesidiga fördelarna

Begreppet *kritiska livssituationer* för Anderson fram, då en individ behöver hjälp utifrån av någon anledning eftersom hen inte kan lösa sina problem själv. Exempelvis så kan en person behöva hjälp att försörja sig när den blir äldre och inte är förmögen att arbeta eller kan ett hushåll behöva hjälp med barnpassning (för att fler hushållsmedlemmar ska kunna bidra med inkomst). Intressant är att individerna kunde köpa allt i sin närhet, utan att behöva vara beroende av släkten, men inte nödvändigt gjorde det vilket visar familjens relevans. Det här kan enligt Anderson vara ett utslag för ett kalkylerande av individerna på de kortsiktiga fördelarna. Det relativa heterogena samhället i städerna gjorde det svårt för särskilt precisa normer att växa fram enligt studien, mot vad som tidigare varit möjligt i de betydligt mindre och homogenera samhällena på landsbygden. Betydande är dock att gifta par väljer att bosätta sig närma sina föräldrar i städerna, vilket genom *kritiska livssituationer* kan förklaras med vikten av familjens stöd (som vid sjukdom, arbetslöshet och död). Anderson trycker på att dessa relationer medvetet organiserades så att man skulle få de maximala *ömsesidiga fördelarna* av relationen. Anderson ser fattigdomen som en central förklaring till varför människor valde att bygga upp sina

¹⁹ Rule, 1986, s. 10, 173-176.

²⁰ Per Bolin-Hort, 1989, s.53.

relationer som de gjorde, eftersom en betydande del av människorna i den brittiska arbetarklassen levde nära om inte under fattigdomsgränsen.²¹

1.3.1.3 Lönerna och familjrollerna

Här kommer Humphries mer detaljerade förklaringsmodell in som mer nära berör den omstrukturering av familjrollerna som gjordes och innebar att hushållen fortsatte att vara centrala under industrialiseringen. Baksidan av den ekonomiska politik som var inspirerad av Adam Smith utforskar Humphries genom att fokusera på barnarbete. Expansionen av ekonomin innebär ökad produktion samt specialisering och uppdelning av arbetskraften. Arbetarhemmen kommer här att spela en central roll, genom att de måste täcka behovet av arbetskraft. Gemensamt med Thompson lyfter hon fram att det inte alltid behöver vara utav fri vilja som arbetsintensifieringen sker. Det blir även avvägning mellan utbildning och arbete för barnen eftersom industrialiseringen enligt Humphries kräver barnarbete. En mer neomarxistisk tolkning som Thompsons blir enligt Humphries att barnarbete fördröjde den tekniska omvälvningen av fabrikerna. Dock så ser hennes förklaringsmodell något annorlunda ut genom att den bygger på ekonomhistorikern Robert Allens teser om Storbritanniens höga arbetarlöner.²²

Enligt Allen så är en anledning till att mekaniseringen av industrin fick ett sådant stort genombrott på de brittiska öarna den relativt höga arbetarlönen internationellt sett, vilket gjorde att det blev mer lönsamt att satsa på maskiner.²³ Att med barn hålla tillbaka mäns löner blev enligt det här resonemanget en legitim strategi för fabriksägarna. Men mekaniseringen var inte den enda faktorn i de sänkta lönerna enligt Humphries, utan även den omorganisering av arbetet som följde i kombination med mer disciplin påverkade.²⁴ Hos Thompson målas det upp en bild av att den äldre typen av fabriksarbete inte var lika ”disciplinerat”, bland annat genom den nära kopplingen till hemmet.²⁵ Även ekonomen Joyce Burnette menar att disciplinen var påtaglig hos de stora fabrikskomplexen och kunde skrämja bort vissa grupper från fabrikerna.²⁶

1.3.1.4 Teoretiskt ramverk

Utifrån Humphries går det att sammanfatta centrala delar i 1800-talets familjeliv samt hushållsekonomi i följande kategorier:

²¹ Anderson, 1971, s. 136f, 162-165.

²² Humphries, 2010, s.40-45.

²³ Robert Allen, "The Industrial Revolution in Miniature: The Spinning Jenny in Britain, France, and India" i *The Journal of Economic History*, 2009:4 (Vol. 69, pp. 901-927), s. 903, 920, 922f.

²⁴ Humphries, 2010, s. 43.

²⁵ Thompson, 1963, s. 211, 290f.

²⁶ Burnette, Cambridge, 2008, s. 182.

1. Family size (individer i hushållet, som syskongruppens storlek).
2. Family structure (vilka ingår i hushållet, som föräldrar, syskon och släktingar).
3. Fathers' occupations, earnings and status (vem/vilka var familjeförsörjare).
4. Mothers' occupations, economic activity and contributions to family well-being (hushållets anpassningsförmåga, sysselsättning utanför fabrik).²⁷

Den här uppdelningen bygger huvudsakligen på att få fram varför barnen kunde behöva arbeta, vilket är praktiskt eftersom den här undersökningen utgår från material som är tänkt att kartlägga arbetare och speciellt barnens situation i fabrikena.²⁸ Thompson påpekar dock att vår kulturella överbyggnad kan snedvrída teorin på flera oönskade sätt, men också hur ekonomhistoriker kan få arbetarklassen till att bara blir statistik.²⁹ De kategorier som fåtts fram ur det familjeekonomiska perspektivet och som kommer ligga till grund för analysen är:

1. **Familjens storlek.** Hushållets storlek kan variera över tid, men med en *ögonblicksbild* går det att säga hur stora hushåll som arbetarna bodde i vid den undersökta tiden.
2. **Familjestruktur.** Vilka som ingår i hushållet är relevant för att kunna relatera det till vilka som bidrar med inkomst. Hushålls konstruktionen kan variera och inkludera olika många generationer.
3. **Familjeförsörjaren.** Fokus ligger här på vem i hushållet som bidrar med inkomst. Men även varför individen behöver arbeta och hur hens anställning ser ut är relevant.
4. **Sysselsättning, ekonomiska aktivitet och anpassning av hushållet.** Hur hushållet lyckas hålla ihop trots de svåra livssituationerna (*kritiska livssituationer*) samt hur relationen med omvärlden (*ömsesidiga fördelarna*) ser ut. Även vad individen gör om den inte bidrar med inkomst ingår i den här delen.

Tanken med den här teorianvändningen i studien med det *familjeekonomiska perspektivet* är främst att bringa struktur och fördjupad förståelse till undersökningsmaterialet. Andersons *kritiska livssituationer* och *ömsesidiga fördelar* kommer att användas för att mer ingående förklara den ekonomiska situationen för hushållen. Jag kommer inte att försöka gå djupare än de ekonomiska relationerna inom hushållet. Andra relationer utom de ekonomiska kommer inte att undersökas med det familjeekonomiska perspektivet eftersom det finns en risk att det skulle bli för spekulativt med materialet som undersökningen bygger på. Den engelske historikern

²⁷ Humphires, 2010, baserat på den centrala analytiska uppdelningen (efter hennes teoretiska resonemang angående barnarbete) i kapitel 3 *Families* och 4 *Household economy*, s. 54, 63, 87, 96, 102, 116.

²⁸ Humphires, 2010, s. 80-85, 118-121.

²⁹ Thompson, 1963, s.12f.

Eric Hobsbawm lyfter fram två olika aspekter som förändrades med den industriella revolutionen, dels den ekonomiska (materiella) och dels den sociala.³⁰ De här två aspekterna är sammanlänkade och givetvis finns det troligtvis andra band som de emotionella som kan påverka individens handlingsmönster, men jag ser att det finns ett betydande förklaringsvärde i det familjeekonomiska.

1.3.2 Konflikt, koncensus och förbättring

En klassisk forskningsdebatt (som fortfarande inspirerar idag) grundar sig till stor del på om samhällsutvecklingen försiggick i koncensus och samförstånd eller om det fanns tydliga motsättningar. I den här debatten har det även infogats om industrialiseringen försämrade eller förbättrade livssituationen för människor. Det tongivande arbetet *The making of the English working class* av Thompson har ett tydligt aktörsperspektiv riktat mot strukturalismen som man finner hos exempelvis Smelser.³¹ Thompson motsätter sig också att ökad konsumtion per capita nödvändigtvis behöver leda till större lycka för arbetarklassen eftersom det är helt avskilt från exempelvis individens frihet.³² Hobsbawm går som Thompson emot tidigare historikers tolkningar att människor fick det bättre genom att enbart fokusera på materiella tillgångar. Exempelvis så går det enligt Hobsbawm att se en ökad dödlighet mellan 1810 till 1840 i Storbritannien.³³

Thompson var verksam under den period då den flervetenskapliga disciplinen *Cultural Studies* utvecklades. Cultural Studies kom att hämta mycket av inspirationen från marxismen och framförallt från det marxistiska *history from below*-perspektivet.³⁴ Viktigt är här att notera att det Thompson förespråkar är att gå ifrån den ekonomiska reduktionism som han tycks se i förklaringsmodellen för att närma sig de kollektiva aktörernas tankemönster. För Thompson kan klubbarna och *Friendly Society's* (olika typer av sjukförsäkringar) ses som en typ av förstadier till de senare fackföreningarna.³⁵ Även modernare forskare som Burnette instämmer med Thompson att fackföreningarna har koppling till de tidigare "klubbarna". Men hon påpekar deras uteslutande karaktär inte bara mot kvinnor utan också mot de som stod utanför släktband

³⁰ E.J Hobsbawm, *Labouring Men. Studies in the History of Labour*, New York, 1964, s. 122.

³¹ Stellan Dahlgren, Anders Florén, *Fråga det förflutna. En introduktion till modern historieforskning*, Lund 1996, s. 137.

³² Thompson, 1963, s. 211, 334.

³³ Hobsbawm, 1964, 65f, 72.

³⁴ Kim Salomon, "Symboler och ritualer i politisk samtids historia" i *Den mångfaldiga historien*. red. Roger Qvarsell, Bengt Sandin, Lund 2000, s.126f.

³⁵ Thompson, 1963, s.11, 418, 420f, 804 och Lars Edgren, Magnus Olofsson, "Politik underifrån. Kollektiva aktioner i Sverige och Danmark under 1800- och 1900-talet", *Arbetshistoria* 2014:1-2, s.4.

hos de redan anställda arbetarna på fabriken. Speciellt är kanske här utestängandet av irländarna.³⁶

Hos E.P. Thompson är det en mer konfliktfylld utveckling med olika intressen som ställs mot varandra och utvecklingen är inte alls lika harmonisk som funktionalisten Smelsers framställning av epoken. Så får även religionen en större plats, bland annat genom att den ses som en av idéströmningarna tillsammans med exempelvis jakobinerna som inspirationskällor till den tidiga arbetarrörelsen. Smelser ger uttryck för en harmonisk samhällsbild baserat på att olika grupper samexisterar under olika *social-rôles* (som är grunden för hans tolkningar). Thompson lägger däremot fokus på individer och hur relationer byggs emellan dem. Relationerna har grundats på olika sociala organisationer, vilket kommer från de olika auktoriteter samt ägandeförhållande som individerna kan besitta i samhället.³⁷

Hur *sociala roller* eller *organisationer* förändras genom att de differentierar sig från ett utgångsläge för att på så sätt passa bättre in i den nya situationen är utgången för Smelsers teoribygande. Med ett nytt individualistiskt värdesystem som innebar att mannen skulle vara hushållsförsörjare skapades missnöje när han inte kunde vara det. Att samhällsutvecklingen för familjer som enhet sker gradvis och relativt harmoniskt är en övergripande tanke hos Smelser. För Smelser var utvecklingen under 1820-talet mot en ökad anonymitet och avpersonifiering som i längden kom att motarbeta de traditionella familjerollerna. Smelser argumenterar för att olika strukturella fenomen inverkade på bomullsarbetarna som gav upphov till att familjeekonomin blev en mer specialiserad social enhet.³⁸

Smelsers resonemang bygger till stor del på hur olika värdesystem definierar och legitimerar olika handlingar inom det sociala systemet. Genom denna utgångspunkt kan familjen definieras som en enhet där olika aktörer kan utföra olika handlingar. Industrialiseringen har hotat den befintliga enheten hos familjen med ett nytt system som inte fanns tidigare. Där ett missnöje skapades genom uppdelning mellan familj och lönearbete. Det här missnöjet gav upphov till att familjemedlemmarna agerade och försökte förbättra sin livssituation.³⁹ För Thompson är det värdesystem som Smelser utgår ifrån för förenklat i förhållande till den komplexitet som finns i relationen mellan människor. Thompson argumenterar för att ett dominant värdesystem inte

³⁶ Burnette, 2008, s. 243f, 247.

³⁷ Smelser, 1959, s. 304 och Thompson, 1963, s.10f. och David Howell, "Creativities in Contexts: E. P. Thompson's The Making of the English Working Class", *Contemporary British History*, 28:4, 2014, s. 517-521.

³⁸ Smelser, 1959, s. 2, 14f, 27, 180f, 195, 210-213, 384-386.

³⁹ Smelser, 1959, s. 11, 164f.

kan förklara varför arbetarna valde att protestera mot fattigvårdslagstiftning. Hans förklaring ligger i hur lagstiftningen bidrog till att tvinga in i och hålla kvar en person i yrkesgruppen, samtidigt som yrkesgruppen fick försämrade villkor.⁴⁰

Kulturhistorikern Mary Poovey argumenterar för att en undersökning av olika uppfattningar och deras möten inte behöver innebära studier av kulturer som motsätter sig varandra på det sätt som återfinns i Thompsons klasskulturstudier. Poovey ser det som mer fruktbart att titta på dominerande värden för att inte hamna i någon ensidig maktanalys, eftersom olika individer även ur arbetarklassen hade olika grader av social auktoritet. Thompson hävdar dock att den ledande eliten inte hade en enhetlig dominerande syn (utan inbördes konflikter) och en mer enhetlig syn var kanske resultatet av mötet med en organiserad arbetarklass.⁴¹

1.3.3 Barnarbete

Ur ett svenskt perspektiv var barnarbetet i England förhållandevis brutalt konstaterar historikern Lars Olsson, men han belyser flera likheter; som lönerna. Olsson ser fattigdomen som den viktigaste anledningen till att barnarbete kunde förekomma, men man får inte bortse från att det uppfattades som legitimt. Den typen av socialhistoria som Hobsbawm pläderar för är en kombination av de sociala och det ekonomiska med särskild uppmärksamhet på hur ekonomiska förändringar påverkar förhållandena mellan samhällsklasserna. Den viktigaste motivationen bakom det är enligt Olsson att man inte bör avgränsa socialhistorien från andra typer av historia.⁴²

Per Bolin-Horts lyfter fram att uppdelningen mellan den ”positiva” och ”negativa” synen på barnarbete växte under perioden. Thompson är en viktig inspiration. Bolin-Hort resonerar mot den negativa synen på att barnarbete (och andra inhumana företeelser i den tidiga industrialiseringen) skulle vara ett resultat av den industriella revolutionen. Han argumenterar för att ”[t]he use of children in industry was hardly a consequence of the industrial revolution”.⁴³ Genom Bolin-Horts argument för att barnarbete redan fanns i den förindustriella industrin (innan någon påtaglig mekanisering), betyder att mer tyngdvikt istället läggs på de olika reformerna som sökte inskränka barnarbetet. Han menar att i de reglerade yrkena, som bomullsindustrin, hade barn det bättre än i de oreglerade (efter 1833 och 1844 års lagar). När fokus läggs på aktörer istället för strukturer blir det enligt Bolin-Hort lättare att förstå fenomen

⁴⁰ Thompson, 1963, s. 302 f.

⁴¹ Poovey, 1995, s.17f. och Thompson, 1963, s. 11f.

⁴² Lars Olsson, *Då barn var lönsamma*, Stockholm 1980, s.10, 13, 60f, 98.

⁴³ Bolin-Hort, 1989, s 9.

som barnarbete, eftersom de ofta inkluderar flera olika handlingar av flera deltagare. Problemet är annars att en studie skulle bli för deterministisk. Anmärkningsvärt är att det enligt Bolin-Hort inte blev någon sänkning av åldrarna av de anställda inom bomullsindustrin genom urbaniseringen. Vidare ser han också mönster hur anställningsåldern ökade genom att fabriksägarna fick tillgång till äldre och erfaren personal.⁴⁴

1.3.4 Kvinnor på fabrik

Både Bolin-Hort och Olsson lyfter fram hur barn och kvinnor användes för att pressa ner kostnaderna för fabriksägarna så att de kunde öka sin konkurrenskraft. Den skotska industrin skiljer sig dock från den engelska, dels eftersom den var tekniskt eftersatt jämfört med den engelska, dels också för att den anställde så hög andel kvinnor (och barn).⁴⁵

Poovey lyfter fram hur relationen såg ut mellan könen som tecken på ett dominerande värdesystem. Det äldre religiösa synsättet kom att föras vidare in i det moderna ekonomiska tänkandet under perioden. Enligt henne skapades därmed en irrationell relation på marknaden, eftersom det där annars ska råda jämlikhet mellan alla individer.⁴⁶ En annorlunda förklaring framhålls här av ekonomen Burnette, hon menar att segregationen mellan könen på arbetsmarknaden under det tidiga 1800-talet inte var källan till löneskillnaden mellan könen utan snarare resultatet av ett sätt att minimera den. Löneskillnaden har enligt Burnette tidigare förklarats med könsideologi, men hon framhäver att kvinnor sökte sig till de yrken vilka kom att gynna dem genom att de då fick det lättare med exempelvis barnpassning.⁴⁷ Detta kan relateras till Andersons resonemang om kritiska livssituationer vilka i stor utsträckning drabbade kvinnor.

1.4 Arbetsfrågor

Genom att utgå från det teoretiska analysverket uppsatt av huvudsakligen Anderson och Humphries i kombination med vad som är möjligt att få fram ur materialet har de åtta arbetsfrågorna utformas:

1. Familjens storlek – Hur många medlemmar finns det i hushållet?
2. Familjestruktur – Vilka är medlemmarna (syskon, föräldrar)?
3. Familjeförsörjare – Vem eller vilka bidrar med inkomst samt varför bidrar de?
4. Inkomst – Hur ser lönerna ut för de som bidrar med inkomst?

⁴⁴ Bolin-Hort, 1989, s. 9f, 25f, 40f.

⁴⁵ Bolin-Hort, 1989, s. 53-57. och Olsson, Lars, 1980, s.162f.

⁴⁶ Poovey, 1995, s. 15.

⁴⁷ Burnette, 2008, s. 327.

5. Frånvarande – Bidrar någon individ inte med inkomst (som oförmögen att arbeta, barnpassning, utflyttad eller skola)?
6. Släkt – Är slakten närvarande och finns det någon (ekonomisk) relation?
7. Arbetsgivare/överordnad – Hur tas den kontakten upp?
8. Arbetskamrater – Är mer än en familjemedlemmar anställd på samma arbetsplats och finns det en (ekonomisk) kontakt med övriga anställda (som sjukförsäkring)?

1.5 Metod och disposition

Tanken med metoden är att konkret kunna utläsa de familjeekonomiska aspekterna med hjälp av kriterierna från huvudsakligen Anderson och Humphries ur källmaterialet för att kunna besvara frågeställningen, för att senare med hjälp av ett antal kategorier kunna klassificera de familjeekonomiska aspekterna.⁴⁸ De här aspekterna är de som har byggt upp arbetsfrågorna ovan, vilka alla anknyter till det familjeekonomiska perspektivet i teori delen. Det finns många möjligheter till olika kategorier i det innehållsrika materialet, men den här undersökningen utgår ifrån den tidigare forskningsteorin från särskilt Humphries angående familjestrukturer och ekonomi under den tidiga industrialiseringen. Den här kategoriseringen kommer att ge struktur åt analysen. Målsättningen med kategorierna är att kunna belysa den ganska livliga forskningsdebatt som förts inom ämnet, men samtidigt inte röra sig för långt ifrån materialet.

För att undersökningen ska vara genomförbar har därför vissa fall valts ut ur rapporterna. Genom att läsa materialet utifrån de premisser som sätts genom kategorierna så går det att få ut specifika fall där den intervjuade personen förmedlar den för studien relevanta informationen till den dåvarande distriktskommissionären. Det är omöjligt att återskapa hela kontexten för de här människorna genom det här materialet. Men det går dock att komma så nära som möjligt en ögonblicksbild i hur den ekonomiska situationen kunde se ut i hushållen. Det är en ögonblicksbild som huvudsakligen uppnås i den här undersökningen av källmaterialet (med vissa intressanta undantag). Utifrån de olika kategoriserade begreppen är det tänkt att olika mönster bör framträda som sedan tolkas med hjälp av teorin. Problematiskt med tolkningen av materialet är att informationen som finns att tillgå från fall till fall är väldigt varierande. Detta har inneburit att undersökningen har tagit hjälp av teorin för att få struktur. Genom kategorierna är tanken att tydligt få fram de individuella ekonomiska strukturerna inom familjen och deras relation till omvärlden. Nedtonat är hur attityder och uppfattningarna ser ut bland

⁴⁸ Här bör påpekas att det här är ett relativt kvantitativt tillvägagångssätt, som ger möjligheten till att göra viss statistisk.

familjemedlemmarna, eftersom det kan vara svårt att få fram med det *familjeekonomiska perspektivet*.⁴⁹

De två distriktkommissionärernas rapporter som låg till grunden för de 308 genomgångna intervjuerna valdes för att de undersöker två olika områden med olika förutsättningar. Den ena hade besökt mindre skotska orter, medan den andra hade besökt större städer i norra England. Från de 308 intervjufallen valdes de fall som hade tillräckligt med information i sig för att kunna besvara frågeställningen utifrån teorin. Detta kom i sin tur att reducera antalet intervjuer för en mer kritisk granskning i den fortsatta undersökningen till 62 fall. Intervjuerna fick sedan renskrivas för att kunna placeras in i ett antal arbetsdiagram organiserade efter de olika arbetsfrågorna för att lättare kunna se mönster i källmaterialet som kunde relateras till teorin. Urval av materialet var nödvändigt eftersom metoden är arbetskrävande, vilket stod klart ganska tidigt i arbetsprocessen. Jag valde att fokusera på två distriktskommissionärer från två intressanta geografiska områden med olika karaktär. Undersökningen har en viss kvantitativ karaktär genom att frekvensen utav begrepp uppmärksammas, för att få fram om det kan vara ett mer allmänt mönster i den dåtida familjeekonomiska situationen och till viss del kasta ljus över några attityder och uppfattningar i det dåtida vardagslivet.

Den teoretiska ramen och de kategorier som byggts utifrån den är det som ligger till grunden för dispositionen i analysen. Hur de olika aspekterna av hushållens ekonomiska relationer kommer att relateras till empirin och den tidigare forsknings diskussionen. I det första delkapitlet går jag igenom hur stora eller små hushållen kunde vara för att i nästa delkapitel gå in på vilka typer av sammansättningar som fanns av hushållen. De två avslutande delkapitlen undersöker hushållens olika ekonomiska omständigheter med uttagpunkt i fädernas respektive mödrarnas roll. Tanken är att även relatera till utomstående faktorer som släktingar, arbetsgivare och arbetskamrater vilka alla kan påverka hushållens ekonomi. Texten avslutas med en resultat sammanställning samt en slutdiskussion.

⁴⁹ Anderson, 1980, s. 65.

2.0 Historisk bakgrund

Början av 1800-talet kan kännetecknas som en period då statusen och löner på flera traditionella yrken inom framförallt bomullsindustrin sjunker från den position de innehaft under föregående århundrade. Det kommer också vara en period av ekonomiska fluktuationer, med återkommande depressioner. Perioden präglas i början av krig och handelsblockader under Napoleonkriget, som slog hårt mot exporten. Napoleons kontinentalblockad resulterade i både arbetslöshet samt att priset på mat steg (i kombination med dåliga inhemska skördar), vilket resulterade i att upplopp bröt ut. Ekonomin kom senare att återhämta sig, men mycket av de bekymmer som Storbritannien led av kan beskrivas som resultatet av att när en ekonomi hade *växtvärk* eller kanske snarare gjorde en ”take-off”.⁵⁰

2.1 Den framväxande industrin och arbetsplatsen

Med en ideologi byggd på *laissez faire*⁵¹ kom landet att försöka exportera sina mer konkurrenskraftiga varor. Det hela hade redan börjat under föregående århundrade med uppfinnandet av olika arbetsbesparande maskiner som *spinnng-jenny*. Urbaniseringen hade också bidragit. Genom att London hade vuxit kraftigt så hade behovet av kol ökat, vilket hade inneburit en ökad kolbrytning. Därmed hade tillgången på billig energi i de norra och västra delarna av landet ökat avsevärt. Textilindustrin kom få en klart framträdande roll i den norra landsändan, som i regionen Lancashire där 17 % av männen över 20 år var engagerade i bomullsindustrin år 1851.⁵²

Under perioden 1780-1830 så ersätts den klassiska hemvävaren av fabriker. För vävaren blir det inte längre lika självklart att äga sitt material och att kunna ta sidobeställningar.⁵³ När fabriker blev enheten för arbete kommer det vid 1830-talet stå klart att det äldre hantverkssystemet med familjeanställningar är på väg att bli utrotat.⁵⁴ Förändringarna angående hur arbetet organiseras kommer bland annat innebära att den frihet över arbetstiden, som man tidigare haft, försvann.⁵⁵

Den dåvarande tekniken som användes i bomullsfabriker med *mule-spinning* krävde barn för att utföra en del icke mekaniserade moment. Fabrikskommissionen fann i Manchester 1833 att på varje vuxen handspinnare gick det i genomsnitt 1,8 yngre assistenter. Dessa moment

⁵⁰ Thompson, 1963, s. 204, 282ff, 452. och Rule, 1986, s. 4f.

⁵¹ Med *laissez faire* menas här intressena från ”handeln” angående den fria marknaden. Thompson, 1963, s. 203f.

⁵² Thompson, 1963, s. 204. och Anderson, 1971, s. 22. och Allen, 2009, s. 901f, 907, 913.

⁵³ Thompson, 1963, s. 270f, 273.

⁵⁴ Anderson, 1971, s. 23.

⁵⁵ Rule, 1986, s. 130-135.

försvann senare under 1830-talet med den självverkande spinnmaskinen, men barnen fanns ändå kvar på fabrikena.⁵⁶ Utvecklingen mot nya tekniker var relativt långsam inom bomullsindustrin, vilket förklarar den stora arbetsstyrkan, som till avsevärd del bestod av kvinnor och barn. Perioden mellan år 1800 och 1830 kan karakteriseras som den epok av industrialiseringen i Storbritannien då barns deltagande var som högst och de började arbeta som yngst.⁵⁷ Vad som inte bör glömmas här är att en stor del av de som arbetade på fabrik var väldigt fattiga. De första undersökningarna av fattigdom som gjordes i slutet av 1800-talet visar att ca 40 % av arbetarklassen i de urbaniserade städerna levde i fattigdom.⁵⁸

2.2 Utredningar och kommissioner

År 1833 fabrikskommission är inte unik som enda undersökning angående den brittiska arbetarklassens livsvillkor. Det gjordes ett antal liknande utredningar som låg till grund för lagstiftning under de följande decennierna. Kanske eftersom resultatet av 1833 *Factory Act* huvudsakligen bara var att barnen stannade ett år längre hemma i familjen. Innan regleringar fanns det dock inget hinder för en person under 12 år att arbeta under marken i gruvor, vilket resulterade i att barnen efter år 1833 kommer att söka sig till andra yrken. Den lagliga arbetsdagen för barn under 13 år kom att reduceras 1836 och 1845, vilket förhindrade heltid. Från perioden mellan åren 1844 till 1845 finns det en tydlig nedgång i antalet barnarbetare.⁵⁹

Det som brukar betecknas som "the Factory Movement" utvecklades under början av 1830-talet för att verka för ett humanare fabriksarbete. Enligt Thompsons tolkning så började rörelsen hos arbetarna själva som reagerade mot den rådande synen att obegränsat barnarbete skulle vara legitimt. Thompson motsätter sig att det skulle ha börjat som en sorts medelklasshumanism. Dock så kom de här tankarna efterhand att sprida sig uppåt till eliterna, fast att det skulle ha rört sig om något "uppvaknande" ställer sig Thompson frågande till. Eftersom de borde ha varit medvetna om vad som föregick på deras industrier och i deras gruvor. Politiker och kommissionärer som James Kay och Edwin Chadwick blev några av föregångsgestalterna när medel- samt överklassen utifrån rädsla och fantasier försökte möta utvecklingen inom arbetarklassen. För både Chadwick och Kay var den fysiska och moraliska hälsan sammankopplad.⁶⁰

⁵⁶ Bolin-Hort, 1989, s. 102-106.

⁵⁷ Humphires, 2010, s.9.

⁵⁸ Anderson, , 1971, s. 29.

⁵⁹ Bolin-Hort, 1989, 101f. och Rule, John, 1986, s. 175. och Humphires, 2010, s. 174f.

⁶⁰ Thompson, 1963, s. 264-268, 340-345. och Poovey, 1995, s. 61, 82, 111.

Att behandlingen av den dåtida arbetarklassens barn var hård skulle nog de flesta tycka idag och liknande ansåg man även från den victorianska medelklassen. Men möjligheterna för arbetarklassen att förbättra sin egen och sina barns situation var liten, det var inte ovanligt att barnen inte fick någon mat under arbetsdagarna eftersom föräldrarna helt enkelt inte hade råd med det.⁶¹ Tanken bakom lagstiftningen var dock inte alltid human i första hand, exempelvis så var *New Poor law* från år 1834 inriktad på bland annat att få ut arbetarklassens barn i arbete och bli självständiga. Lagarna kom att påverka i vilka yrken som barnarbete existerade och uppfattades som legitimt.⁶² De nya fattiglagarna hade som grundtanke att sjukdom underminerade de fattigas *möjlighet att arbeta* och därför behövde exempelvis ohälsosamma levnadsvillkor bekämpas: ”landets hälsa” blev viktig.⁶³

För de styrande i Westminster var de första decennierna av det nya århundradet händelserika. Mellan 1811 och 1817 var ludditernas protester mot sjunkande löner och ny teknik ihärdiga. År 1819 ägde den beryktade *Peterloo massakern* rum då brittiska statens trupper angrepp en folkmassa. Därefter följde det troligtvis mest bestämda försöket att hindra arbetarklassen att organisera sig, i form av *the Six Act* (lag som hämnade arbetarna att organisera sig). Under 1820-talet hade en högkonjunktur 1829 abrupt avlösts med stigande arbetslöshet och oroligheter som följd. Även den politiska kampen (om än med många informella allianser) mellan *Whigs* och *Tories* i parlamentet kommer att präglade landets politik och inte minst utformningen av fabriksförordningarna.⁶⁴ Värt att nämna är att i de parlamentariska undersökningarna reagerade man på att det fanns kvinnor i vad som definierades som ”manliga” yrken.⁶⁵ Från de styrande fanns det även målsättningar att disciplinera och skola arbetarklassen.⁶⁶ Förbudet mot facklig organisering kom ändå att luckras upp en bit in på 1800-talet. Fram till 1824 var fackförbund förbjudna under *Combinations Acts* från år 1799 och 1800. Dock så hindrade lagarna inte fackförbunden att bildas och även att agera. Men lagarna hade ändå viss effekt, för efter det att de blev upphävda så kom det att bli en svallvåg av nytt fackligt engagemang.⁶⁷

⁶¹ Anderson, 1971, s. 69.

⁶² Humphires, 2010, s. 45f.

⁶³ Poovey, 1995, s. 36f, 56.

⁶⁴ Evan J. Evans, *The Forging of the Modern State. Early Industrial Britain 1783-1870*, Harlow (Essex), 1983, s. 214f, 256-260. och Poovey, 1995, s. 56-63.

⁶⁵ Burnette, 2008, s. 5.

⁶⁶ Humphires, 2010, s.10.

⁶⁷ Burnette, 2008, s. 243f.

3.0 Den problematiska hushållsekonomin – en analys

Texten är upplagd efter den ordning som redogjordes för i det teoretiska ramverket och kommer att huvudsakligen förhålla sig till de ovan nämnda forskarna Humphries och Anderson. Kapitlen är upplagda med intentionen att för läsaren klargöra de mönster som framträder i källmaterialet genom att relatera till forskningsläget. Men även ge insikt i argumentationen som följer med tolkningen av materialet. Hur många medlemmar som ingår i hushållet är nödvändigt att veta för att sedan kunna kartlägga hur många individer som bidrar med inkomst.

3.1 Familjens storlek

Det är här viktigt att inte förbise det faktum att en familjs storlek varierar kraftigt över tid. Det finns en begränsad möjlighet att förändringar över tid kan åskådliggöras i materialet. De olika stadierna i livscykeln hos hushållet finns ibland med i materialet, när personer tillkommer och flyttar ut. De engelska hushållen i städerna är i mitt material lika stora som hushållen i den norra delen av öriket. Både de engelska och skotska hushållen har en genomsnittlig storlek på ca 3,2 till 3,3 individer per familj, med få barn. Det minsta hushållen är ensamhushåll i form av ensamstående änkor och de största hushållen i undersökningen består av 6 individer. Problematiskt är det dock att det i intervjuerna inte alltid framgår tydligt hur många individer det finns i ett hushåll, den här osäkerheten berör främst ett par skotska hushåll. Det engelska materialet består utav 71 individer varav 37 barn, som ingår i totalt 20 hushåll. Tre fall har tagits bort eftersom de fanns för stor osäkerhet i uppgifterna. Det skotska materialet bygger på uppgifterna från 21 hushåll med 69 individer varav 29 barn. Fyra hushåll fick tas bort på grund av de knapphändiga uppgifterna om hushållets storlek.⁶⁸ Definitionen av barn är dock svår i materialet eftersom att ålder inte alltid framgår, men individerna bor i ett hushåll med sina föräldrar.

Personer som är utflyttade eller döda förekommer relativt flitigt i materialet. Dock så lyfter Humphries fram betydligt högre siffror när det gäller hushållets storlek under perioden 1800 till 1837, hela 5,5 individer.⁶⁹ Men hon utgår från flera olika yrkesgrupper och mäter över tid genom att använda memoarer som sitt källmaterial, men den här undersökningen utgår från en ögonblicksbild. Exempelvis så har de hushållen som definieras som ensamhushåll i den här undersökningen bestått av flera individer. Personer som i den här undersökningen betecknas som ensamhushåll har ingått i större familjekonstruktioner som Mary Catley i Leicester:

⁶⁸ Medianen för de engelska hushållen är 4 individer och för de skotska hushållen är medianen är 3 individer i materialet. För mer detaljerad bild av hushållen i undersökningen, se tabell 1 i *6.0 Bilaga*. British P.P. 1833 (92-154 och 334-435) Vol. XX, A1 s.1-63 och C1. s. 1-101.

⁶⁹ Humphries, 2010, s. 56f.

I am sixty-two. I have worked in a factory thirty years. I have had my health very well. [...] I am a widow. I have two children; one is a dyer, the other in the retail way in Staffordshire.⁷⁰

Exemplet understryker det faktum att familjekonstruktionerna har en klart *longitudinell* karaktär, något som Humphries starkt betonar vikten av att beakta.⁷¹ Men här fångas bara en ögonblicksbild vilket gör att Mary Catley hushåll framstår som ett ensamhushåll, eftersom hon bor självständigt, men med kontakt till de utflyttade barnen. När det gäller yngre personer i tonåren så har lönearbete på fabrik setts som anledningen till att det skulle vara möjligt för de ska bli självständiga. Men fall där barn ska ha övergivit sina föräldrar är enligt Anderson mycket ovanliga, eftersom det vanligtvis handlar om föräldralösa individer, vilket kommer att belysas med nedanstående exempel. Hushållen har en förmåga att överleva trots att individer i teorin kan bli ekonomiskt självständiga.⁷²

Den höga barnadödligheten som uppges i flera av fallen förklarar varför syskongrupper beräknat övertid blir större (alla framstår som levande samtidigt). Så var fallet med Mark Best som inför distriktskommissionären år 1832 i Leeds sade så här:

I have had eleven children. I have only three living. One is married. [...] The other eight all died before they were five years old.⁷³

Intressant blir här att relatera till en studie som Humphires lyfter fram där det genomsnittliga antalet barn i syskonskaran för perioden 1821 till 1850 var 6,18. Det resultatet tar dock inte hänsyn till hur många som överlevde.⁷⁴ När det sätts i relation till den här studien kan det ge en känsla av hur hög barnadödligheten var. Här går det att anknyta till den klassiska debatten om människor fick det bättre eller sämre under industrialiseringen. Hobsbawm har resonerat att människor fick det sämre, bland annat med den ökade dödligheten. Vilket kan förklara resultatet, även det att individer verkar vara fastlåsta i sina yrken som vilket ligger i linje med den begränsade frihet som Thompson har argumenterat för.⁷⁵ Humphries framhåller att de relativt små hushållen borde vara fördelaktiga för barnens överlevnads chanser, vilket är vanligt i materialet. Dock så kommer troligtvis barnens livssituation inte vara lika fördelaktig om hushållet bara har en förälder kvar i livet.⁷⁶

⁷⁰ British P.P. 1833 (357) Vol. XX, C1 s.23.

⁷¹ Här avses familjerelationernas långa tidsliga existens. Humphires, 2010, s. 54.

⁷² Anderson, 1971, s. 110f, 125, 162-167.

⁷³ British P.P. 1833 (409) Vol. XX, C1 s.75.

⁷⁴ Humphires, 2010, s. 54-57.

⁷⁵ Thompson, 1963, s. 211, 334 och Hobsbawm, 1964, s. 65f, 72.

⁷⁶ Humphires, 2010, s. 80f.

3.2 Familjestruktur

Det finns flera olika tänkbara kombinationer av individer som kan utgöra ett hushåll och variationen var stor i 1830-talets Storbritannien. Smelser sammanfattar åtminstone delvis familjesituationen inom textilindustrin så här: “at least thirty of the forty spinners were married men, and that many of them had large families”.⁷⁷ Det är dock bara hushållen som berör de vuxna manliga spinnarna som Smelser verkar fokusera på. Det vanligaste förekommande hushållet i både det engelska och det skotska materialet är emellertid det med båda föräldrarna vid livet. Mer än hälften av hushållen i både England och Skottland är familjer där båda föräldrarna är i livet. Som näst vanligaste hushållstyp är den med modern kvar i livet, vilket var ca en femtedel av hushållen. Ännu ovanligare är hushåll med bara fadern kvar i livet, dock med viss osäkerhet för Skottland. Ovanligast är ensamhushåll (bara en person) och de hushållen utan några föräldrar alls. Det finns dock för få av dessa i källmaterialet för att kunna göra någon uppskattning om hur vanligt förekommande de var.⁷⁸

3.2.1 Hushåll utan föräldrar

Att förlora ena föräldern under uppväxten var inte ovanligt framhåller Humphries, speciellt i perioden innan år 1800, synnerligen vanligt var det att fadern föll bort under barndomen. Vidare menar hon att när båda föräldrarna försvann var det inte ovanligt att hushållet kom att gå upp i ett annat.⁷⁹ Så var dock inte fallet med det enda hushållet som Eliza Marshall från Leeds bodde i, som den äldre systemen redogör hon så här:

I live near the middle of Bayton Street, Top Close, in a cellar. I pay 1s.[shilling] a week for it. Nobody lives with us. I do nothing. I have no mother. I live with my little sisters. The youngest is going fifteen, and the other is sixteen. I am turned eighteen. My sisters work, one at Rush's, the other at Durham. I have 2s. 6d.[pennies] a week from the town[fattigvård].⁸⁰

Intressant är att det här hushållet lyckades överleva trots avsaknaden av båda föräldrarna. Inte ovanligt var det att båda föräldrarnas bortgång betydde slutet för en familjeenhet och att den bröts upp och barnen splittrades på olika håll.⁸¹ Eliza Marshall ger dock en möjlig förklaring till varför de här systrarna har lyckats klara sig själva:

⁷⁷ Smelser, 1959, s. 191.

⁷⁸ British P.P. 1833 (92-154 och 334-435) Vol. XX, A1 s.1-63 och C1. s. 1-101.

⁷⁹ Humphries, 2010, s. 63-67.

⁸⁰ British P.P. 1833 (407) Vol. XX, C1 s.72.

⁸¹ Humphries, 2010, s. 64.

My stepfather is alive still. When my mother died, he let us have the things. He has two children of his own. He has come twice to see us, but that is all. He takes no charge of us.⁸²

Så hushållet överlevde trots att inte heller modern fanns där längre, genom att barnen var lagom unga för att bli självförsörjande, det var de yngre systrarna som arbetade. Relaterat till Andersons resonemang om självständiga unga vuxna personer så stämmer det här fallet in, de har inte valt att bli det.⁸³ Deras moder verkar ha ingått ett ganska strategiskt giftermål som änka med en änkeman. Den materiella tillgång som styvfadern lät dem ha kvar kan ha spelat en viss roll. De tre systrarna Marshalls situation skulle nog utan större bekymmer passa in i Andersons begrepp *kritiska livssituationer* där en individ inte kan lösa en situation själv utan behöver hjälp utifrån. Inte bara med tanke på det bidrag som Eliza Marshall uppger att hon får från staden Leeds, utan också i att det här verkar var den mest fördelaktiga lösningen även för styvfadern. Att det här rör sig om människor som lever väldigt nära eller i fattigdom så är deras relationer troligtvis uppbyggda efter Andersons teori om att maximera de *ömsesidiga fördelarna* i hushållen.⁸⁴

Genom att bo själva så kunde troligtvis systrarnas ekonomiska situation bibehållas, medan styvfadern enbart behöver ta hand om sina egna barn. Att enföräldershushåll överlevde var alltså inget ovanligt, men oftast hade de en moder istället för en fader och den bilden har förstärkts genom olika *Poor Law* register.⁸⁵ De verkar också ha fått någon form av *arv* med sig, dock oklart vad det innehöll. Arv har i äldre tid setts som viktigt, beroende på hur det kunde påverka ens livschanser, exempelvis att ärva gården. Så var kanske inte direkt situationen för den proletariserade engelska arbetaren, men arv är likväl kanske en av de tydligaste sammanlänkningarna mellan de sociala och ekonomiska delarna i hushållen.⁸⁶

3.2.2 Utvidgade hushåll

Även andra hushållskonstruktioner fanns i Storbritannien under första halvan av 1800-talet, exempelvis så fanns det olika typer av "extended households". Det var inte ovanligt att någon släkting förekom i hushållet utöver familjeenheten, vilket då blir en utvidgning av hushållets medlemmar. Men även individer utan släktband kunde ibland tas in i hushållet (ett ganska eftertraktat sätt för änkor att dryga ut budgeten).⁸⁷ Som vid *Mr. Craig's Flax Dry Spinning-*

⁸² British P.P. 1833 (407) Vol. XX, C1 s.72.

⁸³ Anderson, 1971, s. 162-167.

⁸⁴ Anderson, 1971, s. 136f, 162-164.

⁸⁵ Humphires, 2010, s. 68.

⁸⁶ Anderson, 1980, s. 66-69, 74.

⁸⁷ Humphires, 2010, s. 73-75.

mill i Prestonholme utanför Edinburgh där Christy Maclaren i maj 1833 intervjuades av fabrikskommissionen. Maclaren uppgav att hon:

... has been at this mill for about four years; being an orphan, she was brought here by an aunt, who took charge of her, from Leith [stad utanför Edinburgh].⁸⁸

Ytterligare exempel på hur man bor ihop med sina släktingar över generationsgränserna finns i Nottinghammaterialet där Mary Taylor uppger "I have six children: two are married, another lives with my mother".⁸⁹ Det här kan ha sina troliga ekonomiska förklaringar, som ska diskuteras nedan. Men vad fallet belyser också är att hushållen kan ha en väldigt varierad konstruktion. Ett exempel som är intressant ur flera olika aspekter är Thomas Houghs familj. Hans hushåll går inte bara emot trenden genom att det har överlevt moderns bortgång och förlitat sig på fadern som en slags sammanhållande kraft, han uppger också:

I HAVE lived at Leicester thirty years. I come from Uppingham [öster om Leicester] in Rutlandshire. [---] I have six children living: two dead. My wife dead.⁹⁰

Hans tre söner arbetar alla på fabrik. Vad som kanske ändå utmärker hushållet Hough mest, framgår av redogörelsen för de tre döttrarna som är i livet, särskilt den äldsta:

My three daughters don't work at all: the eldest is fourteen. Mr. Oldacres has like adopted her: he and Mrs. Oldacres have no family of their own. It is six years since they took her.⁹¹

Den äldsta dottern är bortadopterad till ett barnlöst par. Men man kan misstänka att det finns någon ekonomisk förklaring bakom, som går att relatera till Andersons *ömsesidiga fördelar*. För de biologiska föräldrarna minskades utgifterna med bortadoptereringen. Hos paret Oldacres fanns de ekonomiska förutsättningarna kanske i kombination med ett emotionellt behov. Exemplet belyser komplexiteten i hushållens konstruktion, men också rationaliteten i systemet hur relationer byggs upp. Alla de ovan genomgångna hushållen har två faktorer gemensamt: samtliga individerna är knutna till industrin och lönearbete. Vilket kan relateras till det Anderson beskriver som resultatet av industrialismen för familjestrukturerna, att "the empirical diversity and complexity of reactions to similar social change" som allt för lätt förbises.⁹² Därför kommer analysen här efter gå in på de ekonomiska relationerna som följde av industrialiseringen och gav upphov till dessa familjestrukturer.

⁸⁸ British P.P. 1833 (100) Vol. XX, A1 s. 2.

⁸⁹ British P.P. 1833 (381) Vol. XX, C1 s. 47.

⁹⁰ British P.P. 1833 (343-344) Vol. XX, C1 s. 9-10.

⁹¹ British P.P. 1833 (345) Vol. XX, C1 s. 11.

⁹² Anderson, 1971, s. 7.

De olika människorna i det här delkapitlet har utformat sina relationer så de ska vara fördelaktiga för dem. Vilket kan kopplas till den stora fattigdomen som de troligtvis levde under, ändå finns det som Anderson påpekar ingen nödvändighet att just alltid förlita sig på familjen. Men ändå gör människor det, familjens relevans fanns kvar som Anderson argumenterar för.⁹³ Systrarna Marshall valde att bo ihop i ett hushåll. De kunde försörja sig genom fattigstöd samt industriarbete. Enligt Humphries krävde industrialiseringen barnarbete.⁹⁴ Olsson lyfter fram fattigdomen som huvudorsak till barnarbetet, vilket i kombination med Andersons betoning på fattigdomen i uppbyggandet av relationer utefter ömsesidiga fördelar ger en ekonomisk förklaring till hushållens sammansättning.⁹⁵

3.3 Familjeförsörjaren

Mäns löner är de mest väldokumenterade, främst eftersom för fokus ofta legat på de hushåll som axlades av män. Mindre fokus har därmed legat på de hushåll som hade en kvinnlig familjeförsörjare. Barn har ofta uppfattats som ett medel att höja hushållets inkomst när de manliga lönerna blev för låga. Faderns påverkan på levnadsstandarden för familjen bör inte förbises i det tidiga 1800-talet.⁹⁶ I källmaterialet är de flesta personer valda, inklusive fäderna, knutna till fabriker och lönearbete. Under de första decennierna av århundradet kom andelen fäder som arbetar i fabriker att öka, medan andelen som arbetar inom jordbruket att minska.⁹⁷ Det följande delkapitlet kommer undersöka de ekonomiska relationerna inom familjen, med fokus på faderns arbete och behovet av barns bidrag till hushållsekonomin.

I de genomgångna engelska hushållen bidrar i genomsnitt 68-69% av familjemedlemmarna till hushållsekonomin. De skotska siffrorna är något mer osäkra, men pekar på att mellan 66 % till hela 83 % av familjemedlemmarna var involverade i att bidra med inkomst till familjen. Det verkar som om de skotska hushållen är mer benägna att även låta kvinnor arbeta i fabriken, vilket kan förklara skillnaden. Utifrån uppgifter lämnade till kommissionärerna angående vilka som arbetar på fabrik, i kombination med vilka individer som är födda i hushållet går det att få fram hur många barn som bidrog till hushållsinkomsten. De engelska hushållen skickar fler barn till fabriken än de skotska. För de engelska hushållen så består över 50 % av arbetskraften som skickas till fabriken av barn. I Skottland är det en något lägre siffra ned mot ca 45 % av arbetskraften som är barn, dock så är osäkerheten större i de skotska uppgifterna. Det var

⁹³ Anderson, 1971, s. 136f, 162-165.

⁹⁴ Humphries, 2010, s.40-45.

⁹⁵ Olsson, 1980, s. 98.

⁹⁶ Humphries, 2010, s. 85-87.

⁹⁷ Humphries, 2010, s. 90f.

därmed inte ovanligt att mer än en person bidrog till hushållets inkomst och de flesta individer som var födda i hushållet bidrog med inkomst till det när de nått en viss ålder i materialet (runt 10 år gamla).⁹⁸

Här bör blott påpekas att fabrikskommissionen inte definierade personer över 13 år som barn utan som ”unga personer”.⁹⁹ Genom den här avgränsningen så sjunker antalet barn som behöver bidra till hushållsekonomin, genom att det finns många individer i åldrarna 14 till 17 år i materialet. Visserligen är det problematiskt att det i källmaterialet inte konsekvent redovisas åldern av alla familjemedlemmar. Men det går att få fram vilka som är barn genom att exempelvis titta på vilka som har kontroll över utbetalningen av lönen något som ofta redogörs för i materialet.

3.3.1 Lönerna och familjerollerna

Siffrorna visar dock inte hur stor del av hushållsekonomin de olika medlemmarna stod för, eftersom inte varje familjemedlems inkomst finns upptagna i intervjuerna. Det går emellertid att få fram en bild av hur stor del av inkomsten de olika hushållsmedlemmarna kunde stå för med hjälp av intervjuerna. Så är möjligt med intervjuerna av medlemmarna av hushållet Falkner från den skotska kuststaden Arbroath belägen mellan Edinburgh och Aberdeen. Fader James Falker uppger till fabrikskommissionen att:

...overseer [förman] in the reeling-room [lindnings rum] of Mr Straton's Eastburn mill, aged thirty-two, solemnly sworn [typ av vittnesed], that he has been overseer of the reelers since the mill started again seven weeks ago; that he has a daughter in the mill eight years old, and thinks the long hours far too much for her, but he cannot support her mother and three children without her working, and he thinks her better with him than a stranger.¹⁰⁰

Här är det tydligt att det är fadern som är familjehushållsförsörjaren, men det ena barnet måste rycka in för att hushållsekonomin ska gå ihop sig. Det går att anta genom liknande vittnesmål att det är det äldsta av barnen som har följt med fadern och att modern stannar hemma med de yngsta.¹⁰¹ Familjens länk till ekonomin går genom fadern och dennes arbete.¹⁰² I den följande intervjun gjord med den åttaåriga dottern Betsy Falkner framkommer att:

...she sweeps the spinning-flat, and is sair tired at night; that she goes to school, but never has any time to play. Depones that she cannot write.¹⁰³

⁹⁸ British P.P. 1833 (92-154, 334-435) Vol. XX, A1 s.1-63 och C1. s. 1-101.

⁹⁹ Bolin-Hort, 1989, s. 27.

¹⁰⁰ British P.P. 1833 (140) Vol. XX, A1 s. 42.

¹⁰¹ Jfr. British P.P. 1833 (160 och 357) Vol. XX, A1 s.62 och C1. s. 23.

¹⁰² Humphires, 2010, s. 96.

¹⁰³ British P.P. 1833 (140) Vol. XX, A1 s. 42.

Intressant är att hon har möjlighet och tid att gå i skolan, i senare intervjuer med arbetarna hos Mr Straton's Eastburn mill så framgår det att fabriksägaren driver en skola, de refererar till den som "Mr Straton's school".¹⁰⁴ Det verkar som om Betsy Falkner arbetar heltid, med tanke på hur trött hon uppges vara och inte har någon tid för att leka som redogörs för ovan i citaten. Detta skulle göra henne relativt ung för att börja arbeta heltid jämfört med det övriga källmaterialet, dock bara med en liten marginal. I Skottland där Betsy kommer ifrån är genomsnittet för att börja heltid ca 10 år i det undersökta materialet. Det engelska källmaterialet är här lite osäkrare och de engelska barnen verkar börja arbeta heltid mellan 9 till 10 års ålder.

105

Ett mönster med barn som följer med sina fäder till arbetsplatsen för att arbeta är synnerligen påtagligt bland det skotska källmaterialet. Intressant är hur det även förekommer upp i vuxen ålder, men även syskon har en tendens att arbeta på samma plats, men dock inte lika påtagligt i vuxen ålder.¹⁰⁶ Så är exempelvis situationen i Hendersons hushåll där James Henderson uppger:

...age forty-nine years, overseer at Mr. Arthur's mills for fifteen years. [...] He [James Henderson] has three daughters in the mill.¹⁰⁷

Den 24 åriga dottern Agnes Henderson fyller sedan i att "[h]er father awakes her in the morning".¹⁰⁸ Vilket tyder på att dottern bor hemma och inte har gift sig än. För i materialet finns det en tydlig tendens att hushållen förlorar medlemmar först när någon gifter sig (borträknat dödsfall). Ytterligare en förman, Oswald Horn, på Mr. Arthur's mill berättar för kommissionärerna att han har "a son ten year old son at the mill, whom he always awakes himself".¹⁰⁹ Sonen James Horn uppger bland annat för kommissionärerna att han tjänar 2 shillings och 6 pennies i veckan samt att han "is kindly treated by his master".¹¹⁰

Intresseväckande är att det verkar vara faderns begränsade inkomst som gör att andra hushålls medlemmar i form av barnen måste ut i arbetslivet. Inte heller fädernas förmodligen något högre status som förmän spelade någon roll för hushållets ekonomi, som ändå inte fungerade utan andra medlemmars insatser. Men det går inte att vara helt säker. Vittnesmål som det 42 åriga William Gibsons med den vaga beskrivningen att han har två söner arbetande på fabriken

¹⁰⁴ British P.P. 1833 (140) Vol. XX, A1 s. 42.

¹⁰⁵ British P.P. 1833 (92-154 och 334-435) Vol. XX, A1 s.1-63 och C1. s. 1-101.

¹⁰⁶ British P.P. 1833 (106, 140, 150, 346-348, 352-354, 376, 399- 404, 410-412) Vol. XX, A1 s. 8, 42, 52 och C1. s. 12-14, 18-20, 42, 65-70, 76-78.

¹⁰⁷ British P.P. 1833 (107) Vol. XX, A1 s. 9.

¹⁰⁸ British P.P. 1833 (107) Vol. XX, A1 s. 9.

¹⁰⁹ British P.P. 1833 (107) Vol. XX, A1 s. 9.

¹¹⁰ British P.P. 1833 (107) Vol. XX, A1 s. 9.

lämnade mycket kvar i det fördolda.¹¹¹ Åsikterna mellan industriarbetare går visserligen isär om fabriksarbete är något bra eller dåligt för barn. Det finns ett helt spektrum av åsikter, men vanligt verkar vara att man accepterar situationen på grund av fattigdomen. Men det finns undantag, som förman James Kerr uppger för kommissionen:

...he has one child, and also keeps an orphan boy; that he would send no child of his to a spinning-mill for twelve hours a day...¹¹²

Det bör här framhållas att Kerr visserligen var förman, men det behöver inte betyda att han hade det bra ekonomiskt. Kerrs uttalande gäller också främst en typ av barnarbete och längden på det, vilket kan tänkas ligga i den här kommissionens intresse. Det finns ändå ett uttalat ogillande från arbetarna att låta sina barn arbeta i fabrik, Eliza Sangster vars tioåriga dotter Hannah också arbetar på fabrik, konstaterar angående lagförslaget om tio timmars arbetsdag:

It is a long time for children to work, but poor folks that have nothing but their work to depend on are glad to have their children go out and earn a little.¹¹³

Anmärkningsvärt är ändå att en av Eliza Sangster arbetskamrater på samma fabrik är utav en helt annan åsikt, vi vet dock inte deras ekonomiska situationer. Sarah Siddons fastlägger att:

I wouldn't let any child of mine come to a factory. It is a very bad school. They learn very bad habits.¹¹⁴

Men intressant är ändå att man bland de vanliga arbetarna stöter på ett motstånd mot barnarbete. Enligt Thompson var det just bland arbetarna som man hittar motståndet mot det långa och emellanåt farliga barnarbetet.¹¹⁵

Att barnarbete existerade går ur de ovan genomgångna utsagorna att relatera till den stora fattigdomen. Det är Olsson inne på, men han lyfter även fram vikten av att det uppfattas som legitimt i samhället.¹¹⁶ Men det fanns en negativ syn på föräldrar som levde oanständigt på sina barn. Ett fall som Pike lyfter fram i sin dokumentsamling från fabrikskommissionen från en annan del än den som analyseras i den här undersökningen. En intervjuad person reagerar på att några föräldrar som saknar fast anställning låter sina barn arbeta, mycket för att finanserna föräldrarnas konsumtion av alkohol, som beskrivs som "beastly intoxication".¹¹⁷

¹¹¹ British P.P. 1833 (106) Vol. XX, A1 s. 8.

¹¹² British P.P. 1833 (141) Vol. XX, A1 s. 43.

¹¹³ British P.P. 1833 (357) Vol. XX, C1 s. 23.

¹¹⁴ British P.P. 1833 (357) Vol. XX, C1 s. 23.

¹¹⁵ Thompson, 1963, s. 340.

¹¹⁶ Olsson, 1980, s. 98f.

¹¹⁷ E. Royston Pike, *Human Documents of the Industrial Revolution in Britain*, Woking och London, 1966, s.149f.

3.3.3 Anställning

Det var vanligt att en individ arbetade på samma plats som en annan hushållsmedlem. Det förekommer både bland de engelska som de skotska fallen att man följer med sina föräldrar till arbetet. Men även släkten kan involveras i anställningen av individer från olika hushåll. I England förekommer det även att en individ är anställd direkt under någon annan ur hushållet och inte då kan klassas som anställd av fabriken. Charles Binns utfrågades av fabrikskommissionen i Leeds och berättade:

I am going fifteen. I worked at Marshall's some time ago. I was either going eight or just turned eight. I was a bobbin doffer [någon som rengör maskiner]. I worked from six to seven. I don't rightly know what wage I had. I never drew my own wage. My mother went for it. I was not there long. [---] I left Mr Marshall's because my father got a job to be a foreman in Lancashire. My father was my foreman at Mr. Leighton's in Lancashire. ¹¹⁸

Charles Binns var anställd av fabriken med sin fader som förman, dock fick han lön utbetald av fabriken. Hans mamma tog visserligen lönen som han fick från fabriken och skötte därmed troligtvis den huvudsakliga kontakten med arbetsgivaren. När ett barn blev mer ekonomiskt självförsörjande behöver inte ett hushåll brytas upp, dock så har giftermål en splittrande effekt. Ofta lyckas föräldern behålla någon ekonomisk relation till ett eller flera barn i längden.¹¹⁹ Genom lönearbete kunde en person i teorin enligt Anderson försörja sin familj tidigare än i agrarsamhället. Anderson argumentera även för att det inte fanns någon bostadsbrist som skulle kunna försena utflyttningen av nygifta par.¹²⁰ Två personer som utmärker sig här är Charlotte Galloway och William Hudson. Deras intervjuer är hopskrivna till en, trots att de saknar uppenbara släktband. Det kan förklaras med att de båda är barn och Charlotte fyller in i Williams intervju, efter det att han har lämnat några ganska knapphändiga uppgifter. De arbetar båda två i "Hand Weavers' Shops attached to the Factory", fabriken är Benyon & Co.'s Flax Mill i Leeds. ¹²¹ Charlotte beskriver sin arbetssituation som:

"I get 2s. I am paid by those I wind [linda] for. We start half an hour before the factory. [...] I am going sixteen. Winding is middling [medelmåttligt] hard work. I wind for three. [...] They have a stick that they beat me with sometimes. My father used to have a rope. It is my father and my brothers I wind for. It's more than a month since my father *paid* me last: my brothers *pay* me too. One is going fourteen: the other is bigger."¹²²

¹¹⁸ British P.P. 1833 (410-411) Vol. XX, C1 s. 76-77.

¹¹⁹ British P.P. 1833 (110-112,357, 399-401, 406-408) Vol. XX, A1 s. 12-14 och C1 s. 23, 65-67, 72-74.

¹²⁰ Anderson, 1971, s. 132, 141.

¹²¹ British P.P. 1833 (434) Vol. XX, C1 s. 100.

¹²² British P.P. 1833 (434) Vol. XX, C1 s. 100.

Charlotte är anställd direkt under sina familjemedlemmar, hennes fader och två bröder. Hon får lönen utbetald av andra hushållsmedlemmar, det är inte fabriken som är hennes primära arbetsgivare. Det här kan bero på att de arbetar något avskilt från den övriga fabriken. Även det faktum att hon emellanåt får utbetalt en egen lön, när hon verkar tillhöra hushållet är ovanligt. Det kan vara en strategi för att försöka hålla kvar medlemmarna i hushållet så att de först senare blir helt självständiga. Charlottes yngre kollega William är också ett intressant fall för att belysa ekonomiska relationer mellan hushållet och släkten, när Charlotte fyller i efter William:

He winds for his grandfather and his uncle. He has wound here about a year. He gets about 1s. It's very hard work for him. [...] He often gets *paid* with t'rope. His father and mother live at York [ca 38 km bort].

Det är inte troligt att William pendlar sträckan mellan Leeds och York, så han bodde antagligen i ett hushåll med sina släktingar i Leeds. Han är direkt anställd under dem, men vem som tar hans lön är oklart, troligtvis hans föräldrar. Varför han har fått arbeta under sina släktingar i grannstaden kan bero på en rad olika anledningar. Men en möjlig förklaringsmodell är att utgå från den ovan nämnda Andersons *ömsesidiga fördelar* när det gäller att bygga upp och underhålla relationer med släktingar. Det kan helt enkelt ha varit ekonomiskt lönsamt för båda sidor, hans föräldrar fick en person mindre att mätta och hans släktingar fick tillgång till billig arbetskraft.

Föräldrar påverkar valet av arbetsplats för barnen, men det sker även en påverkan mellan syskon. Ett tydligt exempel på hur de övriga hushållsmedlemmarna styr anställningsmönstren är 11-åriga Thomas Clarke:

I work at Cooper's factory; the Rope-walk[repslagare]. I spin there. [---] My brother turns for me. He is just seven. I don't give him any thing. I take all to my mother. If it was not my brother, I must give him *1s.* a week; but I reckoned that. I earn 4s. to myself. [...] I never beat my brother. I take him to my father or my master.¹²³

Att barn utnyttjar varandra ekonomiskt kan kännas verklighetsfrämmande. Men Thomas har just lyckats få någon ekonomisk frihet från modern, om än liten. Brodern blir enligt Thomas vittnesmål bättre behandlad än de andra barnen på arbetsplatsen.¹²⁴ Att föräldrarna har en klart dominerande position genom sin åldersburna auktoritet för kontakten med arbetsgivaren

¹²³ British P.P. 1833 (365-366) Vol. XX, C1 s. 31-32.

¹²⁴ British P.P. 1833 (365-366) Vol. XX, C1 s. 31-32.

(exempelvis vem som tar ut lönen och framför klagomål) framgår bland annat av de ovanstående exemplen och andra liknande fall i källmaterialet.¹²⁵

Genomgående för delkapitlet är att det verkar finnas en uppdelning mellan arbetsuppgifter för de olika hushållsmedlemmarna. Det finns som Poovey hävdar en social auktoritet mellan individer ur arbetarklassen, som förmän, men även inom hushållet.¹²⁶ Vilket även verkar avspeglade sig i relationen till släkten. Intressant är att släktbanden även syns så tydligt på fabriken, vilket enligt Burnette brukade kunna stänga ute individer som inte tillhörde något hushåll som inte redan fanns representerat på fabriken.¹²⁷ Den avpersonifiering och minskad betydelse av hushållet som Smelser hävdar, visar resultatet snarare i linje med Anderson med hushållets flexibilitet och kvarstående viktiga ekonomiska funktion under perioden.¹²⁸ Hushållet och arbetet blir som Bolin-Hort hävdar sammanlänkat i olika ”kontrakt”.¹²⁹

3.4 Sysselsättning, ekonomiska aktivitet och anpassning av hushållet

Att även mödrar arbetar på fabriker och får lön har redan noterats i de ovan genomgångna fallen. Det finns ett intressant mönster i Skottland där fler kvinnor är anställda inom industrin, som setts i materialet.¹³⁰ Det går i linje med tidigare forskning som konstaterat att det var huvudsakligen på den skotska landsbygden som flickor och kvinnor var ett dominerande inslag. De stod för tiden av den här studien för 61 % av arbetskraften i den skotska bomullsindustrin, jämförelsevis så utgjorde kvinnor ca 50 % av arbetskraften i Lancashire (nordvästra England).¹³¹ Mödrarna verkar också ha en intressant förmåga att kunna hålla samman hushållen, kanske mycket på grund av de ofta starka emotionella banden till barnen (de kunde exempelvis skydda mot fadern).¹³²

Hur mödrar lyckades hålla ihop ett hushåll demonstreras med rapporten om de båda bröderna Hargraves från Leeds. Den första av dessa ”Committee Witness” är den äldre brodern Alonzo Hargraves som förtäljer:

I live in Little London. It is a village out of the town half a mile. I am nineteen this month. I am a cloth-drawer. I work with Mr. Bishoff. I went to his place prentice [lärling] in 1829. [...] I went to a Sunday school now and then at that

¹²⁵ British P.P. 1833 (106, 107, 140, 160, 342-348, 352-354, 410-412, 434) Vol. XX, A1 s. 8,9, 42, 62 och C1 s. 9-14,18-20, 76-78, 100.

¹²⁶ Poovey, 1995, s. 15, 17f.

¹²⁷ Burnette, 2008, s. 243f, 247.

¹²⁸ Smelser, 1959, s. 180f, 195, 210-213. och Anderson, 1971, s. 136f, 162-165.

¹²⁹ Bolin-Hort, 1989, s. 53.

¹³⁰ British P.P. 1833 (92-154, 334-435) Vol. XX, A1 s.1-63 och C1. s. 1-101.

¹³¹ Bolin-Hort, 1989, s. 54.

¹³² Anderson, 1971, s. 77.

time. I can read and write. I have learned myself [...] I give my mother my wages now. I am living at home still. My father died before I went to the mill, or else I should not have gone. He was a glosser. He was doing very well till he died.¹³³

Att hushållet lyckades överleva faderns bortgång kan nog antas ha att göra med att antalet inkomsttagare var tvungen att öka. Modern verkar uppenbart ha lyckats med den svåra uppgiften att hålla ihop hushållet och få ekonomin att gå ihop. Familjen påstås dock ha haft tillräckligt bra ekonomiskt ställt så barnen inte behövde arbeta när fadern var i livet. Alenzos yngre broder Eldin Hargraves uppger i sin intervju att:

I shall be sixteen next month. I was eight when I first went to work in a mill. I went as a primer. [...] I used to read a bit, sometimes the Bible, sometimes the spelling-book. I learn to read at the Sunday school at Little London. I can't write. I didn't go while I was at Mr. Brown's. I had no good clothes. I had none but those I worked in. I should have gone if I had had clothes. My mother wished me to go. It was not being tired that kept me away. I was tired, but it was because I had no clothes. [...] I am getting 5s. now from six to seven. I give them to my mother. I used to get beat every Monday morning for not going to school.¹³⁴

Modern verkar uppenbarligen fått anstränga sig för att få ekonomin att gå ihop, dels genom att skicka ut sin åtta åriga son. Den höga prioriteringen av utbildning från arbetare belyses av exemplet. Att barnen var motvilliga att gå i skolan på grund av dåliga kläder är intressant, eftersom det går att tänka sig att det skulle kunna vara ett argument från föräldrarnas sida varför de inte skulle vilja skicka dem. Bröderna Hargraves redogör även hur arbetsgivaren ser på sina anställdas behov av utbildning. Eldin berättar om hur en förman som leder arbetet på en tidigare arbetsplats gjorde för att se till att söndagsskolan besöktes:

He made us clear the necessaries too, if we did not go to school on Sundays; and if we did not do that, we were stopped 3d. [Eldin tjänade 3s och 6d i veckan] out of our wages. That was always the rule when I was there. He used to pay those threepences to the Sunday schools.¹³⁵

Utbildning under den här perioden för den fattiga delen av befolkningen har setts som medelklassens försök att skola arbetarklassen, om än väldigt ineffektivt sådant. För arbetarklassföräldrar verkar skolutbildning varit högt prioriterad. Anderson ser dock att många arbetarföräldrar fann det dock svårt att hålla sina barn kvar i skolan, som även exemplet ovan visar. Genom skolan uppfattade föräldrarna att de lättare kunde se till så att deras barn höll sig borta från ofog.¹³⁶ Att det rör sig om söndagsskola är också ett typiskt mönster enligt Humphries

¹³³ British P.P. 1833 (401-402) Vol. XX, C1 s. 67-68.

¹³⁴ British P.P. 1833 (403-404) Vol. XX, C1 s. 69-70.

¹³⁵ British P.P. 1833 (404) Vol. XX, C1 s. 70.

¹³⁶ Anderson, 1971, s. 108.

eftersom det inte inkräktar på arbetstid. Det finns ett tydligt samband mellan andelen barnarbetare och andelen obligatoriska söndagsskolor.¹³⁷ Även kunskapen som lärdes ut i söndagsskolor har ifrågasatts, Thompson påpekar att många lämnade skolorna utan att kunna varken läsa eller skriva. Mycket på grund av de religiösa delarna av utbildningen tog upp den största delen av studierna.¹³⁸

Det går dock att efter 1841 i parlamentsrapporter se en ökning i läskunnigheten, men med variation beroende på klass och social status.¹³⁹ En väsentlig del av personerna i det intervjuade materialet uppger att de kan läsa och skolverksamheten verkar vara ganska utbredd, dock så är skrivkunnigheten begränsad.¹⁴⁰ Det finns ett mönster enligt Humphries relaterat till syskongruppens storlek och utbildningens längd; fler syskon ger kortare utbildning.¹⁴¹ Här instämmer Burnette med en förklaring att kostnaderna för skola ökade med flera barn och speciellt moderns lön då kunde "ätas upp" av barnens skolgång.¹⁴²

3.4.3 Familjrollerna och lönesänkning

Det framkommer ett mönster i materialet att individer bor kvar hemma tills de gifter sig, vilket bland annat framgår i citaten ur Mark Best utfrågning.¹⁴³ Om man skulle överge ett hushåll var det för att skapa ett nytt, inte för att bo ensam.¹⁴⁴ När det gäller att ta hand om äldre generationer som är oförmögna att försörja sig själva (kritisk livssituation) är det uteslutande kvinnor som är involverade i det undersökta materialet. Ofta verkar det som om personerna är ogifta, så är situationen för 22-åriga Margaret Lawson i skotska Kirkaldy:

...she and hers sister support her mother, an old widow, and have done so fore ten years past.¹⁴⁵

Hon har arbetat på fabrik sedan hon var 9 år gammal, så de började troligtvis arbeta i samband med att modern som änka slutade vara familjeförsörjaren.¹⁴⁶ Barnen verkar ha blivit huvudinkomsttagare för hushållet relativt tidigt, men modern verkar ändå ha lyckats hålla ihop det. Även fler fabriksarbetande kvinnor som försörjde en förälder förekommer i det skotska

¹³⁷ Humphires, 2010, s. 321.

¹³⁸ Thompson, 1963, s. 377.

¹³⁹ Humphires, 2010, s. 309.

¹⁴⁰ British P.P. 1833 (106, 107, 154-155, 160, 343-350, 356, 401-404, 410-412) Vol. XX, A1 s. 8, 9, 56-57, 62 och C1 s. 9-16, 22, 67-70, 76-78.

¹⁴¹ Humphires, 2010, s. 55.

¹⁴² Burnette, 2008, s. 180.

¹⁴³ British P.P. 1833 (112, 154-155, 352-354, 357,376-377,408-409) Vol. XX, A1 s. 14, 56-57 och C1. s. 18-20, 23, 42-43, 74-75.

¹⁴⁴ Anderson, 1971, s. 125.

¹⁴⁵ British P.P. 1833 (110-111) Vol. XX, A1 s. 12-13.

¹⁴⁶ British P.P. 1833 (110-111) Vol. XX, A1 s. 12-13.

materialet. De två arbetskollegorna Cecilia Greig 26 år och Ann Ramsay 24 år arbetade på den nyligen återöppnade Mr. Finlaysons Mill i Kirkaldy. Cecilia berättade att “[s]he has not had a mother since she was seven years old, and her father is a frail [bräcklig] old man”.¹⁴⁷ Ann Ramsays situation är liknande, men “she has a mother, and not a father alive”.¹⁴⁸

Att en väljer att ta hand om de äldre föräldrarna är intressant, eftersom det inte uppstår lika tydliga mönster i det engelska materialet från de urbaniserade städerna. Även ett liknande fall finns med en 20-årig kvinna som förblir namnlös i dokumentet från Aberdeen. Den namnlösa kvinnan redogör för kommissionärerna:

...that she has had no father for thirteen years, and she works as much for support of her mother, an old woman, as of herself.¹⁴⁹

De ovanstående fallen inkluderar alla en yngre kvinna och hennes ensamstående äldre förälder. Föräldrarna verkar varit ensamstående för en längre period, vilket kan ha inneburit att barnen tidigare fått ta ett större ekonomiskt ansvar för att hushållskassan ska räcka. Det går även att ana ett emotionellt band att ta hand om sina äldre föräldrar. På den skotska landsbygden var flickor och kvinnor i industrin en vanlig företeelse och de användes för att pressa ned lönerna.¹⁵⁰ Yrkesgrupper med ett anställningsmönster som inkluderar många barn och kvinnor kommer att uppfattas som ”dishonourable trades” i England bland manliga arbetare.¹⁵¹ Att det i Skottland finns många unga kvinnor på fabriker framgår av exemplen ovan. John Hunter är förman på en fabrik i Skottland som har 117 anställda, varav 17 är män. Det kan vara ett extremfall, men kvinnor är helt klart delaktiga i industrin i den här landsdelen. Intressant är också ett uttalande om ägaren till fabriken där Hunter är förman:

Mr. Aytoun, about eight years ago, brought eight families from Derry in Ireland, and some young women, all of whom are doing well; and none of the families have gone away.¹⁵²

Att man tog in arbetskraft från Irland brukar ses som ett sätt att pressa ner lönerna. Vilket i sin tur bidrog till att fackföreningar börjat protestera emot irländarna, som i sin tur fått över- och medelklassen att reagera. Irländarna kom att anklagas för många av bekymren med den engelska arbetarklassen. Vilket bland annat belyses med reformpolitikern James Kays åsikt, att katolicism var värre än att inte ha någon religion överhuvudtaget. Storbritanniens *immunitet*

¹⁴⁷ British P.P. 1833 (112) Vol. XX, A1 s. 14.

¹⁴⁸ British P.P. 1833 (112) Vol. XX, A1 s. 14.

¹⁴⁹ British P.P. 1833 (154-155) Vol. XX, A1 s. 56-57.

¹⁵⁰ Bolin-Hort, 1989, s. 53-57.

¹⁵¹ Thompson, 1963, s. 308f.

¹⁵² British P.P. 1833 (110) Vol. XX, A1 s. 12.

mot Frankrike hotas genom närvaron och beroendet av den irländska arbetskraften.¹⁵³ Det fanns även vad som skulle kunna kallas irländska getton i vissa större engelska industristäder.¹⁵⁴ Men även yngre kvinnor verkar ha används för att pressa ner lönerna. Från den tidigare nämnda Mark Best från det engelska källmaterialet kan man se en sådan tendens. Han beskriver att arbetsgivaren:

Mr. Hamond offered me a job at 10s. a week. I used to have 27s. for the same kind of job five or six years ago. It was to be overlooker.¹⁵⁵

Mark Best ger sedan en möjlig förklaring av den här kraftiga sänkningen i lönerna, genom att arbetsgivaren nu kan ha anställt en ny grupp till förmån:

I think he has got young woman there now for overlooker. I don't know what he gives her. It would not be more than 6s. or 7s.¹⁵⁶

Det blir troligtvis problematiskt att upprätthålla fadern som ensam hushållsförsörjare om lönerna pressas ned, vilket i sin tur sannolikt leder till att fler medlemmar tvingas arbeta för att hushållets ekonomi ska fungera. Som rimligtvis resulterar i att det kommer ut mer billig arbetskraft på arbetsmarknaden, vilka snart kan bli självförsörjande och lönerna pressas ytterligare ner. Arbetarhushållen var viktiga för att förse fabrikerna med mer arbetskraft.¹⁵⁷

3.4.5 Sysselsättning utanför fabrik

Att barnen kan bli huvudinkomsttagarna i hushållet med de nedpressade lönerna visar familjen Pretty i Leicester. Familjens tillstånd och sin egen redogörs av Marianne Pretty på Brewin's Factory:

My mother lives in Daw's Yard. She is a widow. She has four children besides me. I am going eleven. I earn 2s. My eldest sister works here. She is going thirteen. She can earn 5s. 6d. or 6s. 6d. The three others are little ones. My mother goes out to wash. She can get 1s. 6d a week. She goes from one to twelve at night. I go home at eight.¹⁵⁸

Visserligen berodde hushållets ekonomiska situation mycket på faderns avsaknad. Men det är en 13-åring som har blivit huvudinkomsttagare för hushållet. Någon måste troligtvis vara hemma och ta hand om de små, det vore troligt att den uppgiften skulle tas över av något äldre syskon om det skulle vara mer ekonomiskt att låta modern arbeta på fabrik. Det här verkar ha varit en relativt vanligt avvägning för hushållen, även i familjer med en fader. När fadern hade

¹⁵³ Poovey, 1995, s. 65, 71, 75f.

¹⁵⁴ Anderson, 1971, s. 101.

¹⁵⁵ British P.P. 1833 (408) Vol. XX, C1 s. 74.

¹⁵⁶ British P.P. 1833 (408) Vol. XX, C1 s. 74.

¹⁵⁷ Humphires, 2010, s. 40f.

¹⁵⁸ British P.P. 1833 (357) Vol. XX, C1 s. 23.

knapphändig eller oregelbunden inkomst så var det inte ovanligt att hushållet blev beroende av de oftast äldre barnens inkomst. Mödrars möjligheter till självanställning var också begränsad, vilket belyses av Pretty-hushållet.¹⁵⁹

3.4.6 Arbetsgivare och arbetskamrater

Den skotska industrin ger intrycket att vara ”hårdare” disciplinerad, mycket genom att det här finns fall då kroppsliga straff är accepterat från arbetsgivarens sida.¹⁶⁰ Detta belyses genom 62-åriga Peter Ritchie i Aberdeen när han framför klagomål till arbetsgivaren. Han är en av fyra arbetare intervjuade på Alexander Hadden & Sons. och berättar:

... he has been though not at one time, about ten years in the woollen-mill of Messre [område där flera bomullsindustrier finns]. [...] ... about two years ago he was caught by the pinions [drev] of one of the wheels not boxed, and lost his right arm, broken in three places, and amputated a little below the shoulder [...] when he was dismissed by Mr. Gavin Hadden junior, who would not hear a word he had to say, and turn him off, without giving him any reason, on a notice of two days; that he has received nothing but his wage to the day of his leaving the work...¹⁶¹

Intressant är det sedan hur det går för Peter Ritchies son som är anställd på samma fabrik:

...the foreman of the splash-mill had on the day of his dismissal beat his son, Samuel Ritchie, who also worked in the mill, on the shoulder with a piece of iron, as the young man said, for some trifling [ringa] fault, and he accompanied his son to complain of this conduct to Mr. Hadden; that his son was dismissed at the same time.¹⁶²

Det kanske mest uppenbara av de här levnadsödena är att fabriksägaren inte verkar vara särskilt förtjust i enskilda klagomål från sina anställda. Men kanske lika viktigt är att fadern och sonen gick gemensamt till arbetsgivaren för att framföra sitt missnöje. Att klagomål inte alltid måste framföras personligen är ganska givet, exempelvis så är det ganska troligt att föräldrarna normalt var de som framförde klagomål till arbetsgivaren när deras barn for illa. Hur det gick i längden för de här två framgår inte av den här ögonblicksbilden, men förmannen John Tillerie som arbetar på fabriken fyller i att de verkar få leva på Peter Ritchies 60-åriga frus fabrikslön. Detta eftersom fabriksägaren inte anser sig skyldig att betala tillbaka något¹⁶³

¹⁵⁹ Humphires, 2010, s. 118f.

¹⁶⁰ Jfr. British P.P. 1833 (111) Vol. XX, A1 s. 13. Det fanns kulturella skillnader mellan kungadömena, kanske tydligas angående deras varianter på statskyrka och rättsväsende (Poovey, 1995, s.1f).

¹⁶¹ British P.P. 1833 (150) Vol. XX, A1 s. 52.

¹⁶² British P.P. 1833 (150) Vol. XX, A1 s. 52.

¹⁶³ British P.P. 1833 (150) Vol. XX, A1 s. 52.

Att fabriksägare inte verkar se sig ha något större moraliskt ansvar vid olyckor belyses av ovanstående skildring. En arbetsskada av det här formatet är ganska extremt, även om jag noterat något dödsfall. Men det rör sig huvudsakligen om fingrar som slitits av. Särskilt vanligt verkar det vara hos barn och kvinnor, de verkar få arbetsuppgifter som innehåller att ”mata in” föremål i maskiner.¹⁶⁴ Thompson påpekar att det med all säkerhet fanns ett stort antal barn i bomullsindustrin som blev skadade för livet.¹⁶⁵ Det uppfattas som väldigt positivt av de anställda i det skotska materialet när arbetsgivaren anställer en läkare eller liknande. Vissa fabriksägare driver även ”infant-school” och ”Sunday-school” för de anställda, men även personer från den närliggande byn kommer. Det finns även ett exempel på när en arbetsgivare driver ett bibliotek för sina anställda.¹⁶⁶ Intressant är att det är det i skotska materialet som det finns en form av organiserad barnpassning; ”infant-school”, vilket troligtvis underlättade för kvinnor att arbeta på fabriken. Det kan möjligen förklaras med att det fanns fler kvinnor närvarande i den skotska industrin och därmed blev barnomsorg ett mer påtagligt problem även för fabriksägarna.¹⁶⁷ Hur arbetsgivaren även försöker att sträcka sitt inflytande in i det mer privata syns i Henry Patricks redogörelse:

I am going thirty. I am out of employ a long while. I used to work in a cotton factory. [...] A woman in the factory had a child by me. I was turned away for that; so was she. [...] I have not been in employ since then. I am on parish allowance. My parish [församling] is Limbey. I married that woman.¹⁶⁸

Det är inte ovanligt att förmännen gärna påpekar att det inte finns några oäkta barn där, så uppenbarligen var det här en viktig fråga för fabriksägarna. Att en församling ger ekonomiskt stöd är också intressant, eftersom det tyder på att det troligen inte fanns någon annan ekonomisk hjälp från samhället att få. Ibland kan det nämnas att det finns en ”club” eller ”benefit society” (sjukkassa) organiserad mellan arbetarna, dock så verkar arbetarna i det skotska materialet vara relativt oorganiserade.¹⁶⁹ I de engelska industrierna finns det olika ”clubs” och de fungerar som en typ av sjukförsäkring. Så arbetarna i England är förmodligen mer organiserade än i Skottland, dock så är det oklart i hur stor utsträckning som arbetsgivaren är inblandad i sjukförsäkringen i

¹⁶⁴ Jfr. British P.P. 1833 (106-111, 410-12) Vol. XX, A1 s. 8-13. och C1 s. 76-78.

¹⁶⁵ Thompson, 1963, s. 329.

¹⁶⁶ British P.P. 1833 (101) Vol. XX, A1 s. 3. Här bör påpekas att redogörelserna för skolverksamheten är relativt knapphändiga i materialet. Dock så verkar flertalet av de intervjuade kunna läsa, men inte skriva.

¹⁶⁷ Bolin-Hort, 1989, s. 53f.

¹⁶⁸ British P.P. 1833 (387) Vol. XX, C1 s. 53.

¹⁶⁹ Jfr. British P.P. 1833 (130) Vol. XX, A1 s. 32.

England. Änka Jane Goode från Nottingham konstaterar avslutningsvis angående den lokala sjukkassan att ”I think the people like the club”.¹⁷⁰

Barnarbete fanns i både England och i Skottland, vilket delvis kan förklaras genom att det från hushållen existerade ett behov att få sin ekonomi att gå ihop. Anderson påpekar att större delen av de här människorna var fattiga, något som även framgår av de genomgångna intervjuerna.¹⁷¹ Men Bolin-Hort framhåller att det inte bör bortse från hur arbetet organiserades som anledning till att barnarbete existerade. Hans argument för att arbetsgivarna ska ha uppskattat erfaren personal finns det inga tydliga belägg för i materialet. Snarare är det hans argument som han delar med Olsson om att barn och kvinnor användes för att pressa ned lönerna som återfinns i materialet.¹⁷² Även Humphries argumenterar på ett liknande sätt och framhåller också omorganiserandet av arbetet som en metod för att få ner lönerna.¹⁷³ Kvinnors anställningsmönster finns i det skotska materialet, men att det skulle vara som Burnette hävdade att kvinnor mer eller mindre frivilligt sökte sig till vissa yrken är svårt att påvisa.¹⁷⁴ Mycket verkar ha berott på påverkan från hushållet var individer arbetade. I en jämförelse med barnarbete i Nordamerika under andra hälften av 1800-talet konstaterar Bolin-Hort att det bland annat var ett resultat av prioriteringar inom arbetar hushållen och en medveten strategi från fabrikerna.¹⁷⁵

¹⁷⁰ British P.P. 1833 (357, 376f) Vol. XX, C1 s. 23,42f.

¹⁷¹ Anderson, 1971, s. 29f.

¹⁷² Bolin-Hort, 1989, s. 40f, 53-57, 106. och Olsson, 1980, s.162f.

¹⁷³ Humphires, 2010, s.43.

¹⁷⁴ Burnette, 2008, s. 327.

¹⁷⁵ Bolin-Hort, 1989, s. 280f.

4.0 Sammanfattande resultat

De ekonomiska förhållandena i de brittiska arbetarhemmen kunde vara mycket varierande som de genomgångna fallen i analysdelen visar. Fattigdomen kunde emellanåt vara påtaglig och ofta var det mer än en person som bidrog med inkomst till hushållen. Inte ovanligt var det att barn var involverade i hushållens ekonomi, dock ovanligt som huvudinkomsttagare. Lönesättningen och organiserandet av arbetet på fabrikerna tycks ha påverkat andelen barnarbete.

Relationen till omvärlden byggs upp efter hushållets ekonomiska förutsättningar, i relationen till släkten är arbete centralt. Det är inte ovanligt att ens persons arbete är relaterat till en släktings arbete. Arbetsfördelningen mellan hushållets medlemmar syns i tydligt i relationen till arbetsgivaren och dennes skolor. Man går i skolan på söndagarna, för att kunna arbeta den resterande veckan. Ekonomiska kontakter existerar med arbetskamraterna genom sjukkassor.

4.1 Slutdiskussion

Syftet med studien var att undersöka hur de ekonomiska förhållandena såg ut i arbetarhushållen i början av 1830-talet utifrån det familjeekonomiska perspektivet. Både vem som bidrog med inkomst till hushållet, men även hur relationerna med omvärlden därefter var uppbyggda. Här går det att återknyta till den tidigare forskningen av bland annat Michael Anderson om att hushållen kunde överleva industrialiseringen genom att medlemmarnas och hushållets roller omdefinierades.

Resultatet av analysen stämmer också med forskare som använt sig av något annorlunda material för att studera tiden, som bland annat Humphries. Hushållen fanns kvar och nya ekonomiska förhållanden växte fram inom dem. Att exempelvis en så hög andel av hushållets medlemmar bidrog till inkomsten men ändå fanns kvar tyder på att hushållen inte splittrades med det nya lönearbetet (som Smelser hävdade, men Anderson motsatt sig). Det gick att få fram en bild av den dynamik som existerade i hushållen i sammansättning över tid, genom att studien undersökte flera olika hushåll som befinner sig i olika stadier utav sin livscykel. Här gick det att relatera till Thompson och Hobsbawm som hävdade att industrialiseringen inte förbättrade människors livsvillkor bland annat med den höga barnadödligheten.

De ekonomiska förhållandena i hushållen består av flera olika relationer mellan medlemmarna. Deras utformning kan variera, men grundläggande är att det finns en familjeförsörjare som tar in större delen av inkomsten. Vem som är huvudinkomsttagare kan variera, men det finns en klar tendens att det var fadern. Men av olika anledningar, exempelvis lönesänkningar så kan flera hushållsmedlemmar behöva hjälpa till med inkomsten. Resultatet från analysen är att det

ofta var en medlem född i hushållet som fick ”rycka in” när faderns inkomst var omöjlig att överleva på, vilket kopplades till Andersons *kritiska livssituationer*. Intressant är hur människor tvingas in i olika livssituationer på grund av fattigdomen. Vilket bland annat framkommer i materialet genom ett mönster av familjeanställningar.

Hushållens ekonomiska situation påverkas även av olika ekonomiska relationer utanför dem. Genom lönearbete fick hushållet och de olika medlemmarna en relation till arbetsgivaren. Resultatet pekar på att arbetsgivaren hade ett relativt stort inflyttande över familjelivet. Exempelvis så tog arbetsgivaren på sig ett moraliskt ansvar genom att motarbeta förekomsten av oäkta barn, men även genom sina skolor. Attityder och föreställningar angående barnarbete hos arbetarklassen var möjligt att till viss del få fram ur materialet, om än något spretiga åsikter.

Det har visat sig en del intressanta skillnader i materialet från England och Skottland, vilket sammanfaller med den tidigare forskningen av Bolin-Hort. På den skotska landsbygden var det vanligare med kvinnor i fabriken, än i de samtida undersökta engelska städerna. De skotska arbetarna verkar också vara mer påverkade av sina arbetsgivare, kanske för att det är svårare för dem att byta arbetsplats (torde ha varit lättare i städerna att hitta olika arbetsgivare). Arbetarna var organiserade i olika hög grad, på den skotska landsbygden verkar man varit som minst organiserad. Vilket passar in i det mönster som tidigare forskning sett med att arbetarna var mer organiserade i städerna.

Det teoretiska ramverket med Andersons familjeekonomiska perspektiv som utgångspunkt gjorde det möjligt att besvara frågeställningen. Genom att även komplettera det familjeekonomiska perspektivet med Humphries mer exakta teoretiska utgångspunkt utvidgades det teoretiska ramverket. Dock så skulle arbetsfrågorna troligtvis behövas förfinas för framtida forskning, för att effektivare kunna gå igenom större mängder material (om man skulle vilja uppnå mer statistisk säkerhet). Men det finns alltid en överhängande statistisk osäkerhet i materialet och genom att alla arbetare inte finns med, det har redan utförts ett urval av kommissionärerna.

Mödrarnas stora betydelse för hushållens sammanhållning går att utläsa av resultatet och är därmed i linje med tidigare forskning, så som Anderson. Att fattigdom kan påverkat relationerna i hushållet belyses genom de *ömsesidiga fördelarna* i relationen, vilket hjälper till att förklara varför hushållet var relevant även sedan lönearbete blev det dominerande avlöningssystemet (för hushållsmedlemmar). Även mönstret att från giftermål av hushållsmedlem var en central händelse för hushållet överensstämmer med resultat från tidigare

studier. Giftermål kan fungera som en sammanhållande kraft men också splittrande, eftersom individer verkar vara motvilliga att lämna hushållet innan de ska gifta sig. Strategiska giftermål mellan änkor och änkemän kan göra så att deras hushåll överlever genom att uppgå i ett nytt.

En av de kanske tydligaste relationerna med omvärlden var skolan. Det fanns ingen skolplikt, men från fabriksägarnas och Westminster såg man gärna att arbetarklassen fick en bra moralisk skolning. Genom bland annat ekonomiska medel försökte arbetsgivaren få barn att gå till deras skolor. I studien framkommer det att en stor del av de utfrågade kan läsa, men ej skriva, så skolorna tycks haft en viss påverkan.

En utgångspunkt för framtida forskning skulle vara de emotionella banden i relationer mellan människor, eftersom det säkerligen inte går att betrakta hushållen enbart som rationella ekonomiska enheter. Men det finns alltid en risk att det blir för spekulativt i vad de emotionella banden betyder och är uppbyggda av. Dock så har Humphries redan gjort något liknande genom sin användning av memoarer som källmaterial (men de är till stor del skrivna i slutet av seklet). Det går troligtvis att i det undersökta materialet se relationer som troligtvis till stor del bygger på emotionella band, det finns även ett fall i materialet som tyder på det.

Avslutningsvis är det intressant om resultatet kan tänkas kopplas till industrialiseringsprocesser idag. Även idag arbetar barn på fabriker med farliga arbetsuppgifter, som konstaterades i inledningen. Givetvis behöver inte situationen för det idag fattiga hushållet i något utvecklingsland vara identiskt med hur situationen var för nästan 200 år sedan i Storbritannien. Men likheterna bör nog inte heller bagatelliseras. När de vuxna i hushållet inte har de ekonomiska möjligheterna att försörja hushållet kommer barn tvingas ut i arbete. Hur anställningsvillkor och arbetsplatsens säkerhet är utformad kan säga lika mycket om dagens attityder om vad som är legitimt som dåtidens. Kanske speciellt i en mer globaliserad värld. Skola och utbildning får därmed en trolig tendens att bli nedprioriterad genom fattigdom. Utan att spekulera för mycket så skulle det gå att påstå att individer som de i analysen finns det motsvarigheter till idag, men på andra platser. Vad som genererar barnarbete och dess effekter är fortfarande aktuellt idag. Men vad som tydligt kan beläggas utifrån resultatet från studien är hur viktig den ofrivilliga aspekten av fattigdom är.

5.0 Käll- och litteraturförteckning

5.1 Tryckta källor

E. Royston Pike *Human Documents of the Industrial Revolution in Britain*, Allen & Unwin, London 1966.

Great Britain. The House of Commons Parliamentary Papers (P.P.) 1801-1900, (Bound Set), Chadwyck-Healey Microfische Edition, Cambridge 1980-1982. red. Peter Cockton. Volym A1 och C1 (Bevis tagna av John Stuart och John Elliot Drinkwater).

5.2 Litteratur

Allen, Robert, "The Industrial Revolution in Miniature: The Spinning Jenny in Britain, France, and India": *The Journal of Economic History*, 2009:4, s. 901-927.

Anderson, Michael, *Approaches to the history of the Western Family 1500-1914*, Macmillan, London and Basingstoke 1980.

Anderson, Michael, *Family structure in nineteenth century Lancashire*, Cambridge University Press, Cambridge 1971.

Bolin-Hort, Per, *Work, Family and the State. Child Labour and the Organization of Production in the British Cotton Industry, 1780-1920*, Lund University Press, Lund 1989.

Burnette, Joyce, *Gender, Work and Wages in Industrial Revolution Britain*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Dahlgren, Stellan - Anders Florén, *Fråga det förflutna. En introduktion till modern historieforskning*, Studentlitteratur, Lund 1996.

Edgren, Lars - Magnus Olofsson, "Politik underifrån. Kollektiva aktioner i Sverige och Danmark under 1800- och 1900-talet": *Arbetshistoria* 2014:1-2, s. 4-7.

Evans, Evan J., *The Forging of the Modern State. Early Industrial Britain 1783-1870*, Longman, Harlow (Essex), 1983.

Hobsbawm, E.J. *Labouring Men. Studies in the History of Labour*, Weidenfeld & Nicolson New York, 1964.

Howell, David "Creativities in Contexts: E. P. Thompson's The Making of the English Working Class": *Contemporary British History*, 2014:4, s. 517-533.

Humphires, Jane, *Childhood and Child Labour in the British Industrial Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.

Olsson, Lars, *Då barn var lönsamma*, Tiden, Stockholm 1980.

Poovey, Mary, *Making a Social Body. British Cultural Formation 1830-1864*, University of Chicago Press, Chicago 1995.

Rule, John, *The Labouring Classes In Early Industrial England 1750-1850*, Longman, Harlow (Essex) 1986.

Salomon, Kim, ”Symboler och ritualer i politisk samtidshistoria” i *Den mångfaldiga historien*. red. Roger Qvarsell, Bengt Sandin, Historiska media, Lund 2000.

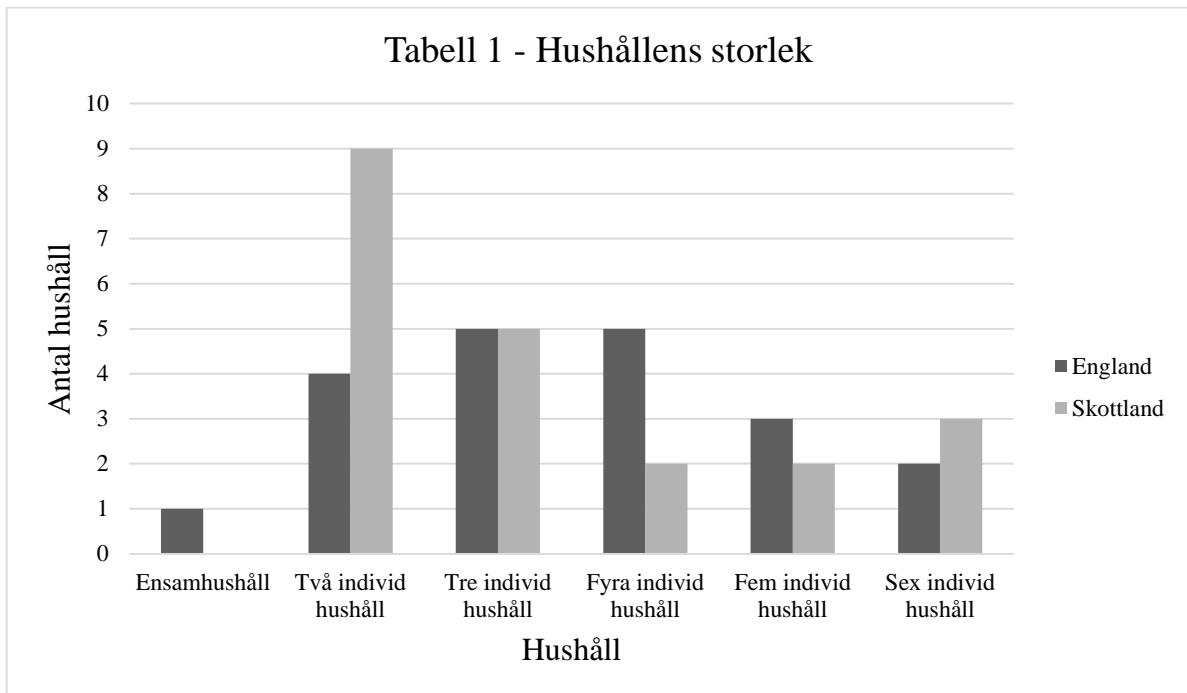
Smelser, Neil J., *Social Change in the Industrial Revolution. An Application of Theory to the British Cotton Industry*, University of Chicago Press, Chicago 1959.

Thompson, Edward Palmer *The making of the English working class*, Vintage Books, London 1963.

5.3 Internet

Human Rights Watch 2016, *Child Labor*, New York 2016. [Elektroniskt] Tillgänglig: <https://www.hrw.org/topic/childrens-rights/child-labor>. Hämtdatum 2016-04-27.

6.0 Bilaga

Materialet i tabellen kommer från 20 engelska och 21 skotska hushåll¹⁷⁶ ur British Parliament Paper (1833, vol XX, A1 och C1). Noterbart är den höga andelen hushåll bestående av enbart två individer som uppvisas i det skotska materialet.

¹⁷⁶ Urvalet redogörs för i 1.5 Metod och disposition och 3.1 Familjens storlek.